

EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS
COUR EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СУД З ПРАВ ЛЮДИНИ

Посібник зі статті 1 Європейської конвенції з прав людини

Зобов'язання поважати права людини –
поняття «юрисдикції» та
«відповідальності»

Викладено в новій редакції від 31 серпня 2018 року

РАДА ЄВРОПИ

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE

Організація з безпеки та
співробітництва в Європі
Координатор проектів в Україні

Global Affairs
Canada

Affaires mondiales
Canada

Видавцям або організаціям, які бажають перекласти та/або відтворити цей посібник повністю або частково у друкованій або електронній формі, пропонується звертатися за адресою: publishing@echr.coe.int для ознайомлення з умовами отримання дозволу.

Якщо Ви бажаєте дізнатися, переклад якого з Посібників із судової практики готується на даний момент, див. [Переклади у процесі підготовки](#).

Цей Посібник було підготовлено Директоратом юрисконсульта; він не зв'язує Суд жодними зобов'язаннями. Текст цього документа було підготовлено 31 січня 2017 року; він може підлягати редакційним виправленням.

Перше видання цього Посібника було опубліковано в лютому 2017 року. Він регулярно оновлюватиметься відповідно до змін у судовій практиці. Дану редакцію підготовлено 30 квітня 2018 року.

Посібники з практики Суду можна завантажити за адресою: www.echr.coe.int (Case-law (Судова практика) - Case-law analysis (Аналіз судової практики) - Case-law guides (Посібники із судової практики)). Для отримання останніх відомостей про публікації стежте за сторінкою Суду у Twitter за адресою: <https://twitter.com/echrpublication>.

Переклад опубліковано за погодженням Ради Європи і Європейського суду з прав людини і здійснено у межах проекту «Гарантування дотримання прав людини при здійсненні правосуддя» Координатора проектів ОБСЄ в Україні за підтримки Міністерства міжнародних справ Канади і адвокатського об'єднання «Назар Кульчицький і Партнери». Виконавці перекладу несуть повну відповідальність за здійснений переклад.

© Рада Європи/Європейський суд з прав людини, 2018 р.

Зміст

Примітка для читачів	4
Вступ	5
I. Принцип територіальності та виключення з нього	8
A. Повноваження, що здійснюються над особою заявника	9
1. Дії дипломатичних або консульських установ.....	9
2. Дії, вчинені на борту морського або повітряного судна	10
3. Здійснення суверенної влади іншої держави за її згодою	10
4. Застосування сили агентами держави за межами її території.....	12
B. Повноваження, що здійснюються на конкретній території	13
1. Юрисдикція «активної» держави на підставі її військових дій поза межами власної території.....	14
2. Юрисдикція держави, на території якої відбуваються бойові дії, розпочаті іншою державою (або сепаратистами)	21
II. Делегування повноважень держави або спільне здійснення таких повноважень разом із іншою державою	24
A. Покладання відповідальності за стверджуване порушення на Європейський Союз: «Босфорська презумція» або принцип еквівалентного захисту	24
B. Покладання відповідальності за стверджувані порушення на ООН.....	25
1. Проведення міжнародних військових операцій	25
2. Застосування міжнародних санкцій Радою Безпеки ООН.....	26
C. Покладання відповідальності за стверджуване порушення на інші міжнародні організації... ..	27
Перелік цитованих справ	29

Примітка для читачів

Цей Посібник є частиною серії Посібників із судової практики, опублікованих Європейським судом з прав людини (надалі – «Суд», «Європейський суд» або «Страсбурзький суд»), щоб інформувати практикуючих юристів про основні рішення та ухвали, винесені Страсбурзьким судом. У цьому Посібнику аналізується та узагальнюється судова практика щодо статті 1 Європейської конвенції з прав людини (надалі – «Конвенція» або «Європейська конвенція») за період до 31 серпня 2018 року. У цьому Посібнику читачі зможуть ознайомитися з основними принципами у цій сфері та відповідними прецедентами.

Цитована судова практика є вибірковою та включає керівні, значущі та/або нещодавні рішення та ухвали.*

Призначення рішень та ухвал Суду полягає не лише у вирішенні справ, переданих на розгляд Суду, але й загалом у роз'ясненні, захисті та удосконаленні норм, встановлених Конвенцією, сприяючи тим самим дотриманню державами зобов'язань, взятих ними як Договірними Сторонами (*«Ірландія проти Сполученого Королівства (Ireland v. the United Kingdom)»*, п. 154, від 18 січня 1978 року, серія А № 25, та, з-поміж нещодавніх рішень, *«Йєроновіч проти Латвії» (Jeronovičs v. Latvia)* [ВП], № 44898/10, п. 109, ЄСПЛ 2016).

Відповідно, місія створеної Конвенцією системи полягає в тому, щоб визначити, в інтересах суспільства, питання державної політики, тим самим підвищуючи стандарти захисту прав людини і поширюючи судову практику у сфері прав людини серед усього співтовариства Держав-учасниць Конвенції (*«Костянтин Маркін проти Росії» (Konstantin Markin v. Russia)* [ВП], п. 89, № 30078/06, ЄСПЛ 2012). Дійсно, Суд наголошував на ролі Конвенції як «конституційного інструменту європейського громадського порядку» у сфері прав людини (*«Босфорус Хава Йоллари Турізм ве Тіджарет Анонім Шіркети проти Ірландії» (Bosphorus Hava Yollari Turizm ve Ticaret Anonim Şirketi v. Ireland)* [ВП], № 45036/98, п. 156, ЄСПЛ 2005-VI).

У цьому Посібнику містяться посилання на ключові слова для кожної цитованої статті Конвенції та Додаткових протоколів до неї. Правові питання, що розглядаються в кожній справі, підсумовані в *Переліку ключових слів*, вибраних з тезаурусу термінів, взятих (у більшості випадків) безпосередньо з тексту Конвенції та Протоколів до неї.

База даних HUDOC практики Суду дозволяє здійснювати пошук за ключовим словом. Пошук за ключовими словами дає можливість знайти документи з подібним правовим змістом (обґрунтування та висновки Суду в кожній справі підсумовуються за допомогою ключових слів). Ключові слова для окремих справ можна знайти, натиснувши на Case Details (Детальна інформація про справу) в системі HUDOC. Для отримання додаткової інформації про базу даних HUDOC та ключові слова, див. *Керівництво користувача HUDOC*.

---

* Цитована судова практика може бути викладена однією або обома офіційними мовами (англійською та французькою) Суду та Європейської комісії з прав людини. Якщо не вказано інше, усі посилання стосуються рішення щодо суті, що було винесене Палатою Суду. Аббревіатура «(ухв.)» вказує на те, що наводиться цитата з ухвали Суду щодо прийнятності заяви, а аббревіатура «[ВП]» означає, що справа розглядалася Великою Палатою. Рішення Палати, які не були остаточними на момент опублікування цієї редакції, позначені зірочкою (*).

Вступ

Стаття 1 Конвенції - Зобов'язання поважати права людини

«Високі Договірні Сторони гарантують кожному, хто перебуває під їхньою юрисдикцією, права і свободи, визначені в розділі I [цієї] Конвенції».

Ключові слова в базі даних HUDOC

Висока Договірна Сторона (1) - Відповідальність держав (1) - Юрисдикція держав (1)

1. Як зазначається в статті 1, зобов'язання, яке бере на себе Договірна Сторона, обмежується «гарантуванням» («securing») (у французькому тексті «*reconnaître*») перелічених прав та свобод особам, які перебувають під її «юрисдикцією». При цьому «юрисдикція» в розумінні статті 1 є обов'язковою і неодмінною умовою (*sine qua non*). Здійснення юрисдикції є необхідною умовою для того, щоб Договірна Держава могла бути притягнена до відповідальності за дії чи бездіяльність, які можуть бути поставлені їй у провину і які є причиною твердження про порушення прав і свобод, передбачених Конвенцією («*Катан та інші проти Республіки Молдова та Росії*» (*Catan and Others v. the Republic of Moldova and Russia*) [ВП], п. 103, та судова практика, що цитується у цьому рішенні).

2. Історично склалося так, що в тексті, розробленому Комітетом з правових та адміністративних питань Консультативної асамблеї Ради Європи, зазначалося в тій частині, яка задумувалася як стаття 1 Конвенції, що «держави-учасниці [повинні] взяти на себе зобов'язання гарантувати кожному, хто проживає на їхній території, права ...». Комітет міжурядових експертів, який розглянув проект, запропонований Консультативною асамблеєю, вирішив замінити вираз «хто проживає на їхній території» виразом «хто перебуває під їхньою юрисдикцією». Причини зазначених змін описані у нижченаведеному витягу зі збірника підготовчих матеріалів «Travaux Préparatoires» *Європейської конвенції з прав людини*:

«Запропонований Асамблеєю проект поширив переваги, передбачені Конвенцією, на «всіх осіб, які проживають на території держав, що підписали Конвенцію». На думку Комітету, термін «проживають» може здаватися занадто обмежувачим. Вбачалося, що існували достатні підстави для поширення переваг, передбачених Конвенцією, на всіх осіб на території держав, які підписали Конвенцію, навіть на тих, хто не міг вважатися таким, що проживає на зазначеній території, в юридичному значенні цього слова. Тому Комітет змінив термін «проживає» виразом «перебуває під їхньою юрисдикцією», який також міститься у статті 2 проекту Пакту Комісії Організації Об'єднаних Націй». (том III, с. 260)

3. Прийняттю статті 1 Конвенції також передувало висловлення зауважень представником Бельгії, який 25 серпня 1950 року на пленарному засіданні Консультативної асамблеї заявив, що:

«... з цього моменту право на захист з боку наших держав у силу дії формального застереження, що міститься в Конвенції, може здійснюватися на повну силу, і без жодного розмежування, на користь осіб будь-якої національності, які на території будь-якої однієї з наших держав, можливо, мали підстави скаржитися на порушення [їхніх] прав».

4. На продовження вищезазначеної думки, у збірнику підготовчих матеріалів «*travaux préparatoires*» зазначається, що формулювання статті 1, уточненої виразом «що перебувають під їхньою юрисдикцією», не викликало подальшого обговорення, і текст, у його тодішній (і досі чинній) редакції було прийнято Консультативною асамблеєю 25 серпня 1950 року без подальших змін (Збірник, том VI, с. 132) («*Банковіч та інші проти Бельгії та інших держав*» (*Banković and Others v. Belgium and Others*) (ухв.) [ВП], пп. 19-20).

5. Питання про те, чи дії, які є підставою для скарг заявника, підпадають під юрисдикцію держави-відповідача та чи дійсно така держава *відповідальна* за зазначені дії згідно з Конвенцією, – це зовсім різні питання, причому останнє з них має бути вирішене Судом радше на етапі розгляду заяви по суті (*«Лоїзиду проти Туреччини» (Loizidou v. Turkey)* (попередні заперечення), пп. 61 та 64). Також має бути проведене розмежування між питанням юрисдикції в розумінні статті 1 Конвенції та питанням *покладання відповідальності* за стверджуване порушення на державу-відповідача через її дії чи бездіяльність, причому останнє питання досліджується з точки зору сумісності заяви *ratione personae* з положеннями Конвенції (*«Лоїзиду проти Туреччини» (Loizidou v. Turkey)* (по суті), п. 52). Суд зазвичай розглядає питання покладання відповідальності (imputability) та відповідальності (responsibility) як такі, що є нерозривно пов'язаними між собою; при цьому держава визнає свою відповідальність за Конвенцією лише у тому випадку, якщо стверджуване порушення може бути поставлене їй у провину. Проте в деяких конкретних справах Суд з обережністю проводить розмежування між цими двома поняттями і розглядає їх окремо (*«Ассанідзе проти Грузії» (Assanidze v. Georgia)* [ВП], п. 144).

6. Крім того, Суд вважав, що він може підняти питання покладання відповідальності за стверджувані порушення на державу-відповідача з власної ініціативи, навіть якщо уряд цієї держави не висунув заперечень щодо неприйнятності (*«Стівенс проти Мальти» (Stephens v. Malta)* (№ 1), п. 45; *«Васілічук проти Республіки Молдова» (Vasiliciuc v. the Republic of Moldova)*, п. 22).

7. У своїй практиці щодо застосування статті 1 Суд встановив низку чітких принципів. У будь-якій справі, переданій на його розгляд, для визначення юрисдикції за Конвенцією Суд бере до уваги конкретні фактичні обставини та відповідні норми міжнародного права (*«Джалуд проти Нідерландів» (Jaloud v. the Netherlands)* [ВП], п. 141). Він повинен зосередитися на питаннях, винесених на його розгляд у даній справі, не випускаючи при цьому з поля зору загальний контекст (*«Лоїзиду проти Туреччини» (Loizidou v. Turkey)* (по суті), п. 53).

8. Мовчазна згода або потурання з боку органів влади Договірної Держави діям приватних осіб, які порушують передбачені Конвенцією права інших осіб, що перебувають під її юрисдикцією, може тягнути за собою відповідальність держави за Конвенцією (*«Ілашку та інші проти Молдови та Росії» (Ilaşcu and Others v. Moldova and Russia)* [ВП], п. 318; *«Солому та інші проти Туреччини» (Solomou and Others v. Turkey)*, п. 46).

9. Також слід пам'ятати, що для цілей Конвенції єдиним питанням, яке має значення, є міжнародна відповідальність держави, незалежно від національного органу, на якого покладається відповідальність за порушення Конвенції у національній системі. Попри зрозумілі труднощі, що постають перед державами в плані забезпечення дотримання прав, гарантованих Конвенцією, на всіх частинах своєї території, кожна держава, що ратифікувала Конвенцію, тим не менш, залишається відповідальною за події, які відбуваються будь-де в межах її державної території. До того ж, Конвенція не просто зобов'язує вищі органи влади Договірних Держав самостійно поважати закріплені в ній права та свободи; наслідком дії Конвенції є те, що для забезпечення здійснення цих прав і свобод такі органи повинні запобігати будь-яким порушенням на підпорядкованих їм рівнях і усувати такі порушення. Вищі органи влади держави мають обов'язок вимагати від підлеглих їм органів та осіб дотримання Конвенції і не можуть прикриватися своєю неспроможністю забезпечити повагу до неї. Загальний обов'язок, який покладається на державу статтею 1 Конвенції, тягне за собою та вимагає запровадження національної системи, здатної забезпечити дотримання Конвенції на всій території держави для всіх осіб. Це підтверджується тим фактом, що, по-перше, стаття 1 не виключає зі сфери застосування Конвенції жодної частини «юрисдикції» держав-учасниць, а, по-друге, держави-учасниці закликаються саме до здійснення своєї «юрисдикції» в цілому для підтвердження дотримання Конвенції (*«Ассанідзе проти Грузії» (Assanidze v. Georgia)* [ВП], пп. 146-147). Коротко кажучи, саме відповідальність держави Грузія – а не національного органу

влади – є питанням, яке розглядається Судом. Роль Суду не в тому, щоб мати справу з безліччю національних органів влади чи судів або розглядати спори між установами або стосовно внутрішньої політики (*там само*, п. 149).

10. Загалом кажучи, відповідальність може покладатися на державу навіть у тому випадку, якщо її представники діють з перевищенням повноважень (*ultra vires*) або з порушенням вказівок. Відповідно до Конвенції органи влади держави несуть сувору відповідальність за поведінку підлеглих їм органів та осіб; на них покладено обов'язок нав'язувати свою волю, і вони не можуть сховатися за свою неzdатність забезпечити повагу до неї (*«Ілашку та інші проти Молдови та Росії» (Ilaşcu and Others v. Moldova and Russia)* [ВП], п. 319).

I. Принцип територіальності та виключення з нього

11. Юрисдикція держави в розумінні статті 1 є *насамперед територіальною*. Вона вважається такою, що зазвичай здійснюється на всій території держави (*«Ассанідзе проти Грузії» (Assanidze v. Georgia)* [ВП], п. 139).

12. Немає значення, чи має держава-відповідач унітарний чи федеральний устрій. На відміну від Американської конвенції про права людини від 22 листопада 1969 року (стаття 28), Європейська конвенція не містить «федерального застереження», яке б обмежувало зобов'язання федеральної держави щодо подій, що відбуваються на території держав, які входять до складу федерації. Крім того, навіть якби виявилось, що в Європейській конвенції міститься непряме федеральне застереження, подібне за змістом до передбаченого статтею 28 Американської конвенції, (що практично неможливо), його не можна було б тлумачити як таке, що звільняє федеральну державу від усієї відповідальності, оскільки воно вимагає від останньої «негайно вжити належних заходів відповідно до своєї конституції ... з тим, щоб [держави, що входять до складу федерації], могли прийняти необхідні положення на виконання [цієї] Конвенції». Дійсно, з огляду на правову політику – необхідність забезпечення рівності між Договірними державами та ефективності Конвенції – інакше й не може бути. Якби не було цієї презумпції, застосовність Конвенції можна було б вибірково обмежувати лише частинами території окремих Договірних держав, що позбавило б сенсу поняття ефективного захисту прав людини, яке лежить в основі всієї Конвенції, і водночас створило б можливості для дискримінації між Договірними державами, тобто між державами, які погодилися на застосування Конвенції на всій своїй території, і тими, які не погодилися на це (*там само*, пп. 141-142). Крім того, органи влади адміністративно-територіальної одиниці держави є публічно-правовими інститутами, які виконують функції, закріплені за ними Конституцією та законодавством (*там само*, п. 148).

13. Європейська комісія з прав людини (надалі – «Комісія») підтвердила принцип територіальності в рамках двох заяв, поданих однією особою проти Сполученого Королівства та Ірландії, відповідно. У цих справах заявниця, громадянка Сполученого Королівства, яка проживала у Північній Ірландії, стверджувала, що обидві зазначені держави порушили позитивні зобов'язання, що випливають зі статті 2 Конвенції, у зв'язку з убивством її чоловіка, яке було вчинено на території Республіки Ірландія, та вбивством її брата, яке було вчинено у Північній Ірландії (а, отже, у Сполученому Королівстві). У першій заяві, поданій проти Сполученого Королівства, заявниця стверджувала, що ця держава також несе відповідальність за Конвенцією за вбивство її чоловіка, скоєне на території Республіки Ірландія, оскільки органи влади Сполученого Королівства не зробили все від них залежне для боротьби з загальним явищем тероризму Ірландської республіканської армії (ІРА). Комісія висловила свою незгоду. Вона зауважила, що на момент смерті загиблий – чоловік заявниці – не перебував під «юрисдикцією» Сполученого Королівства для цілей статті 1 Конвенції. Комісія також розглянула питання про те, чи могла будь-яка дія органів влади Сполученого Королівства зіграти роль у вчиненні вбивства чоловіка заявниці в Ірландській Республіці, але встановила, що сама заявниця ніколи не стверджувала про вчинення будь-яких таких дій органами влади Сполученого Королівства. Зрештою, оскільки її скарга стосувалася Сполученого Королівства і була пов'язана з убивством її чоловіка, вона була несумісною *ratione loci* з Конвенцією. З іншого боку, те, що її брата було вбито у Сполученому Королівстві, давало цій державі «юрисдикцію», так що відповідна скарга була насправді сумісною *ratione loci* (*«У. проти Сполученого Королівства» (W. v. the United Kingdom)*, рішення Комісії). У другій справі за заявою, поданою проти Ірландії, Комісія дійшла діаметрально протилежних висновків про те, що під юрисдикцією держави-відповідача перебував чоловік заявниці, а не її брат. Зокрема, стосовно брата, Комісія додала, що конституційна вимога до територій Північної Ірландії, викладена в статтях 2 та 3 Конституції Ірландії, не була визнана міжнародною спільнотою як така, що становить основу юрисдикції над Північною Ірландією (*«У. проти Ірландії» (W. v. Ireland)*, рішення Комісії).

14. Навпаки, дії Договірних держав, які були вчинені, або призводять до наслідків, поза межами їхньої території можуть становити здійснення юрисдикції у розумінні статті 1 лише у виняткових випадках (*«Катан та інші проти Республіки Молдова та Росії» (Catan and Others v. the Republic of Moldova and Russia)* [ВП], п. 104, та посилання на практику Суду, що містяться в цьому рішенні).

15. Дотепер Суд визнав низку виняткових обставин, які можуть призвести до здійснення юрисдикції Договірної держави поза її власними територіальними кордонами. У кожному випадку, питання наявності виняткових обставин, які вимагають та виправдовують висновок Суду про те, що держава здійснювала юрисдикцію екстериторіально, повинно вирішуватися на підставі конкретних фактів (*там само*, п. 105; *«Аль-Скейні та інші проти Сполученого Королівства» (Al-Skeini and Others v. the United Kingdom)* [ВП], п. 132).

16. Юрисдикція держави поза межами її власних кордонів може бути передусім встановлена в один із нижченаведених двох способів:

- а. на основі влади (або контролю), що фактично здійснюються над особою заявника (*персональна юрисдикція – *ratione personae**);
- б. на основі контролю, що фактично здійснюється над іноземною територією, про яку йдеться (*територіальна юрисдикція – *ratione loci**).

А. Повноваження, що здійснюються над особою заявника

17. В якості винятку із принципу територіальності, юрисдикція Договірної держави згідно зі статтею 1 може поширюватися на дії її органів влади, які тягнуть за собою певні наслідки поза межами її власної території (*«Аль-Скейні та інші проти Сполученого Королівства» (Al-Skeini and Others v. the United Kingdom)* [ВП], п. 133, та посилання на практику Суду, що містяться в цьому рішенні).

1. Дії дипломатичних або консульських установ

18. Юрисдикція держави може виникати у зв'язку з діяльністю її дипломатичних або консульських установ за кордоном у відповідності до норм міжнародного права, коли ці установи здійснюють владу та контроль над іншими особами або їхнім майном (*«Банковіч та інші проти Бельгії та інших держав» (Banković and Others v. Belgium and Others)* (ухв.) [ВП], п. 73). У деяких відношеннях громадяни Договірної держави підпадають під юрисдикцію останньої навіть у тих випадках, якщо вони проживають за кордоном; зокрема, представники дипломатичних і консульських установ здійснюють низку функцій, виконання яких може призвести до виникнення у їхньої країни відповідальності за Конвенцією (*«Х. проти Німеччини» (X. v. Germany)*, рішення Комісії). Навіть якщо заявник фізично знаходиться на території власної держави, дії та бездіяльність дипломатичних та консульських установ цієї держави, які відбуваються за кордоном, але безпосередньо стосуються зазначеного заявника, ставлять його під її юрисдикцію (*«Х. проти Сполученого Королівства» (X v. the United Kingdom)*, рішення Комісії).

19. Тому Комісія встановила, що заявники перебували під юрисдикцією держави-відповідача у нижченаведених справах:

- низка дій, нібито вчинених консульськими установами Німеччини в Марокко проти заявника (громадянина Німеччини, який не вважав себе таким у зв'язку з тим, що входив до громади судетських німців (Südetendeutsch)) та його дружини, що завдало шкоди їхній репутації, і, зрештою, за словами заявника, призвело до його видворення з території Марокко (*«Х. проти Німеччини» (X. v. Germany)*, рішення Комісії);
- стверджувана бездіяльність консула Сполученого Королівства в Аммані (Йорданія), до якого заявниця, громадянка Сполученого Королівства, звернулася за допомогою з

відновленням опіки над її дитиною, яку батько вивіз до Йорданії (*«Х. проти Сполученого Королівства (X. v. the United Kingdom)»*, рішення Комісії);

- той факт, що Посол Данії в Німецькій Демократичній Республіці (НДР) викликав поліцію цієї держави, щоб вивести групу німців, які знайшли притулок у Посольстві Данії (*«М. проти Данії» (M. v. Denmark)*, рішення Комісії).

2. Дії, вчинені на борту морського або повітряного судна

20. Додатково до дій, що здійснюються дипломатичними та консульськими установами, до інших визнаних прикладів здійснення державою екстратериторіальної юрисдикції належать справи, що стосуються діяльності консульських установ і дипломатичних представництв держави за кордоном та на борту повітряних і морських суден, що зареєстровані на території такої держави або ходять під її прапором. У конкретно цих ситуаціях звичаєві норми міжнародного права та положення міжнародних угод прямо визнають та визначають екстратериторіальне здійснення юрисдикції відповідною державою (*«Кіпр проти Туреччини» (Cyprus v. Turkey)*, рішення Комісії; *«Банковіч та інші проти Бельгії та інших держав» (Banković and Others v. Belgium and Others)* (ухв.) [ВП], п. 73; *«Медведев та інші проти Франції» (Medvedyev and Others v. France)* [ВП], п. 65).

3. Здійснення суверенної влади іншої держави за її згодою

21. Суд визнав здійснення екстратериторіальної юрисдикції Договірною державою, яка на підставі згоди, запрошення або мовчазної згоди місцевого Уряду здійснює всі або деякі з владних повноважень, які зазвичай повинні здійснюватися згаданим Урядом (*«Банковіч та інші проти Бельгії та інших держав» (Banković and Others v. Belgium and Others)* (ухв.) [ВП], п. 71). Таким чином, у випадках, коли за звичаєм, міжнародним чи іншим договором органи влади Договірної держави виконують виконавчі або судові функції на території іншої держави, Договірна держава може нести відповідальність за порушення Конвенції, що відбуваються при цьому, якщо відповідні дії приписуються їй, а не територіальній державі (*«Аль-Скейні та інші проти Сполученого Королівства» (Al-Skeini and Others v. the United Kingdom)* [ВП], п. 135).

22. Що стосується екстрадиції, у тих випадках, коли держава видає ордер на арешт, що діє на території держав-членів ЄС, або міжнародний ордер на арешт виданий Інтерполом з метою взяття під варту особи, яка знаходиться в іншій державі, а остання виконує ордер у відповідності до своїх міжнародних зобов'язань, згідно з Конвенцією відповідальність за таке затримання покладається на запитуючу державу, навіть якщо затримання було виконано іншою державою (*«Васілічук проти Республіки Молдова» (Vasiliciuc v. the Republic of Moldova)*, пп. 23-24; *«Стівенс проти Мальти» (Stephens v. Malta) (№ 1)*, пп. 51-54). Якщо ордер на арешт містить технічну помилку, яку не могли б виявити органи влади запитуваної держави, саме на запитуючу державу повинна покладатися відповідальність за Конвенцією за видачу незаконного ордеру на арешт її органами влади відповідно до її національного законодавства та його виконання іншою державою згідно з її міжнародними зобов'язаннями (*там само*, п. 52).

23. Комісія зіткнулася з подібною ситуацією у справі *«Х. та У. проти Швейцарії» (X. and Y. v. Switzerland)* (рішення Комісії). У зазначеній справі громадянин Німеччини скаржився на заборону йому в'їзду, встановлену федеральними органами влади Швейцарії, яка діяла як на території Швейцарії, так і в Ліхтенштейні (який на той час ще не ратифікував Конвенцію і тому її дія не поширювалася на цю країну). Вирішальним моментом для Комісії було те, що згідно з угодою між Швейцарією та Ліхтенштейном останній був позбавлений права виключати наслідки заборони в'їзду, введеної органами влади Швейцарії, згідно з якою лише останні органи мали право виключити Ліхтенштейн з територіальної сфери застосування зазначеного заходу. За цих умов Швейцарія повинна вважатися відповідальною не лише за юридичну

процедуру та наслідки заборони в'їзду на її власну територію, але й за наслідки, які така заборона спричинила в Ліхтенштейні. Дійсно, враховуючи особливі відносини між цими двома країнами, діючи від імені Ліхтенштейну, органи влади Швейцарії фактично діяли відповідно до своєї національної юрисдикції. Згідно з зазначеною угодою вони діяли виключно у відповідності до законодавства Швейцарії, а на територію Ліхтенштейну поширювалися лише наслідки їхніх дій. Інакше кажучи, заборона була введена відповідно до юрисдикції Швейцарії, яка поширилася на територію Ліхтенштейну. Комісія встановила, що заходи, запроваджені органами влади Швейцарії, які мали наслідки в Ліхтенштейні, помістили всіх осіб, до яких вони застосовувалися, у тому числі заявників, під юрисдикцію Швейцарії для цілей статті 1 Конвенції.

24. Суд вирішував доволі схоже питання у справі *«Дрозд і Янусек проти Франції та Іспанії» (Drozdz and Janousek v. France and Spain)*, яка стосувалася унікальних відносин між Князівством Андорра та Францією і Іспанією, особливо до реформи Конституції 1993 року (на той час Андорра ще не підписала і не ратифікувала Конвенцію). Заявники були засуджені за збройне пограбування компетентним судом Андорри (*Tribunal des Corts*), який складався з трьох осіб: судді (французького або іспанського, якого по черзі призначали кожен зі співпринців Андорри, тобто президент Французької Республіки та єпископ Уржельський), вікарія єпископа (якого призначав єпископ Уржельський) та французького судді, делегованого французьким вікарієм (якого, в свою чергу, призначав французький співпринц). Після засудження, відповідно до законодавства Андорри заявники мали право обрати, де відбувати покарання – у Франції чи Іспанії; вони обрали Францію. Перед Судом вони скаржились, зокрема, на те, що вони не мали справедливого судового розгляду їхньої справи; вони стверджували, що Франція та Іспанія несуть відповідальність на міжнародному рівні за дії органів влади Андорри. Суд не погодився з цим. Він зауважив, що, незважаючи на роботу суддів від Франції та Іспанії у складі судів Андорри, вони виконували свої обов'язки не як французькі чи іспанські судді. Зазначені суди виконували свої функції самостійно, а прийняті ними рішення не підлягали перегляду французькими чи іспанськими органами влади. До того ж, ніщо не вказувало на те, що держави-відповідачі намагалися втрутитися в судовий процес над заявниками, що відбувався в Андоррі. Зрештою, оскільки вони скаржилися на провадження в суді Андорри, заявники не перебували ані під французькою, ані під іспанською юрисдикцією (п. 96).

25. Іншим прикладом справи, в якій Суд встановив, що держава-відповідач не має «юрисдикції», була справа *«Жантіїом, Шафф-Бенхаджі і Зерукі проти Франції» (Gentilhomme, Schaff-Benhadj and Zerouki v. France)*. Заявницями були три жінки-громадянки Франції, які були заміжні за алжирськими чоловіками і проживали в Алжирі. Відповідно до угоди, укладеної між Францією та Алжиром у 1962 році, французькі діти – у тому числі ті, що мали подвійне громадянство Франції та Алжиру за законодавством Франції – мали право відвідувати французькі державні школи в Алжирі, які перебували у віданні Французького бюро у справах освіти та культури в Алжирі (OUCFA). Проте у 1988 році уряд Алжиру направив до Посольства Франції в Алжирі *вербальну ноту*, якою повідомив, що алжирські діти більше не мають права на зарахування або повторне зарахування до французької школи; це стосувалося і дітей заявників, оскільки подвійне громадянство не визнавалося законодавством Алжиру. Заявниці подали заяви до Суду проти Франції, стверджуючи, зокрема, про порушення статті 2 Протоколу № 1 та статей 8 та 14 Конвенції. Суд зауважив, що оскаржувана ситуація виникла безпосередньо внаслідок прийняття одностороннього рішення Алжиром. Незалежно від того, чи відповідало зазначене рішення нормам міжнародного публічного права, воно фактично прирівнювалося до відмови Алжиру від виконання угоди 1962 року. Органи влади Франції, які здійснювали «юрисдикцію» на території Алжиру у даній справі виключно на основі зазначеної угоди, могли лише врахувати наслідки рішення Алжиру для здобуття освіти дітьми, поставленими у таку саму ситуацію, що й діти заявників. Коротко кажучи, факти, на які скаржилися заявниці, були викликані рішенням, відповідальність за яке несе Алжир, який, таким чином, прийняв дискреційне рішення на своїй власній території, без жодної участі

Франції у вирішенні даної справи. Інакше кажучи, зважаючи на особливі обставини даної справи, відповідальність за зазначені факти не могла покладатися на Францію (п. 20).

4. Застосування сили агентами держави за межами її території

26. У деяких випадках застосування сили представниками держави, які діють поза межами її території – на законних чи незаконних підставах – може перевести особу, взяту таким чином під контроль органів влади держави, під юрисдикцію держави за статтею 1 (*«Аль-Скейні та інші проти Сполученого Королівства» (Al-Skeini and Others v. the United Kingdom)* [ВП], п. 136). Типовим прикладом такої ситуації є випадки, коли особа була передана представникам держави поза межами її території. Відповідальність держави в таких ситуаціях випливає з того, що стаття 1 Конвенції не може тлумачитися як така, що дозволяє державі-учасниці вчиняти порушення Конвенції на території іншої держави, які вона не могла б вчинити на своїй власній території (*«Ісса та інші проти Туреччини» (Issa and Others v. Turkey)*, п. 71).

27. Таким чином, Суд визнав, що заявники перебували під «юрисдикцією» відповідних держав-відповідачів у описаних нижче ситуаціях:

- заявник, лідер РПК (Робітничої партії Курдистану), який був затриманий співробітниками служби безпеки Туреччини в міжнародній зоні аеропорту Найробі (Кенія) і відісланий до Туреччини. Суд зазначив – а Уряд Туреччини цього не заперечував – що безпосередньо після того, як його було передано кенійськими службовцями в руки турецьких службовців, заявник фактично перебував під контролем органів влади Туреччини, а, отже, під «юрисдикцією» цієї держави, навіть попри те, що у цьому випадку Туреччина здійснювала свою владу поза межами своєї території. Дійсно, заявник був силою примушений турецькими посадовими особами повернутися до Туреччини і перебував під їхньою владою та контролем після його затримання та повернення до Туреччини (*«Оджалан проти Туреччини» (Öcalan v. Turkey)* [ВП], п. 91);
- заявники, двоє іракців, яких було звинувачено у причетності до вбивства двох британських солдатів незабаром після вторгнення до Іраку в 2003 році, утримувалися під вартою в британському військовому таборі біля Багдада і скаржилися на те, що їх неминуха передача іракським органам влади піддасть їх реальному ризику страти шляхом повішення. Суд постановив, що оскільки контроль, який Сполучене Королівство здійснює над своїми військовими таборами в Іраку та особами, які там утримуються, є абсолютним та ексклюзивним *де-факто і де-юре*, заявників слід вважати такими, що перебували під юрисдикцією держави-відповідача (*«Аль-Саадун і Мұфдхі проти Сполученого Королівства» (Al-Saadoon and Mufdhi v. the United Kingdom)* (ухв.), пп. 86-89);
- заявники, члени екіпажу вантажного судна, зареєстрованого в Камбоджі та перехопленого біля островів Кабо-Верде військово-морськими силами Франції за підозрою у перевезенні великої кількості наркотиків, утримувалися у своїх каютах під охороною до прибуття судна до Бреста. Суд встановив, що, оскільки Франція здійснювала повний та виключний контроль над судном «Уіннер» (Winner) і членами його екіпажу, принаймні *де-факто*, з моменту його перехоплення, у триваючий та безперервний спосіб, поки над ними не було розпочато судовий процес у Франції, заявники фактично перебували під юрисдикцією Франції для цілей статті 1 Конвенції (*«Медведєв та інші проти Франції» (Medvedyev and Others v. France)* [ВП], п. 67).

28. У будь-який час, коли держава через своїх представників здійснює контроль і владу, а отже і юрисдикцію, над особою, держава має зобов'язання за статтею 1 гарантувати такий особі права та свободи згідно з розділом 1 Конвенції, які мають відношення до ситуації такої особи. Отже, у цьому сенсі, передбачені Конвенцією права можуть бути «поділені та адаптовані» (*«Аль-Скейні*

та інші проти Сполученого Королівства» (Al-Skeini and Others v. the United Kingdom) [ВП], п. 137).

В. Повноваження, що здійснюються на конкретній території

29.Що стосується принципу «ефективного контролю» в контексті здійснення юрисдикції над певною територією, то з самого початку слід зазначити, що цей принцип не замінює собою систему заяв згідно зі статтею 56 Конвенції (колишня стаття 63), яку держави при підготовці проекту Конвенції вирішили застосовувати до закордонних територій, за міжнародні відносини яких вони є відповідальними. Пунктом 1 статті 56 передбачено механізм, відповідно до якого будь-яка держава може прийняти рішення про поширення дії Конвенції «з належним урахуванням ... місцевих вимог» на всі чи деякі з територій, за міжнародні відносини яких вона є відповідальною. Існування цього механізму, який було включено до Конвенції з історичних підстав, не можна тлумачити за сучасних умов як таке, що обмежує сферу застосування терміну «юрисдикція» у статті 1. Ситуації, на які поширюється дія принципу «ефективного контролю», чітко відокремлені та відмінні від обставин, за яких Договірна держава, зробивши заяву відповідно до статті 56, не поширила дію Конвенції чи будь-якого Протоколу до неї на закордонну територію, за міжнародні відносини якої вона є відповідальною (*«Аль-Скейні та інші проти Сполученого Королівства» (Al-Skeini and Others v. the United Kingdom)* [ВП], п. 140; *«Кіпр проти Туреччини» (Cyprus v. Turkey)*, рішення Комісії).

30.Конвенція є конституційним інструментом європейського громадського порядку. Вона не регулює дії держав, які не є її сторонами, а також не має на меті бути засобом зобов'язання Договірних держав нав'язувати стандарти Конвенції іншим державам (*«Аль-Скейні та інші проти Сполученого Королівства»* [ВП], п. 141). Тому, дійсно, у двох вищезгаданих справах персональна юрисдикція Суду (*ratione personae*) може поширюватися лише на одну державу-учасницю Конвенції. Дійсно, якщо територія однієї держави-учасниці Конвенції окупована збройними силами іншої держави, держава-окупант повинна, в принципі, бути притягнута до відповідальності за Конвенцією за порушення прав людини на окупованій території, оскільки постановити інакше означало б позбавити населення зазначеної території прав та свобод, якими вони досі користувалися, і це призвело б до утворення «вакууму» у «правовому просторі Конвенції» в частині забезпечення захисту. Проте важливість встановлення юрисдикції держави-окупанта в таких справах не означає *a contrario*, що юрисдикція за статтею 1 Конвенції ніколи не може існувати поза межами території держав-членів Ради Європи. У своїй практиці Суд не застосовував жодних подібних обмежень (*там само*, п. 142, та посилання на практику Суду, що містяться в цьому рішенні).

31.Усі справи, які Суд досі розглядав під цим кутом, стосувалися контролю території Договірної держави іншою Договірною державою у контексті збройного конфлікту (чи то під час зазначеного конфлікту чи після припинення військових дій). У таких ситуаціях питання «юрисдикції» виникає, коли держава втрачає ефективний контроль над всією своєю міжнародно визнаною територією чи будь-якою її частиною. Питання юрисдикції і відповідальності держави може виникнути в таких справах у два різні способи. У тих випадках, коли держава посягає на територіальну та політичну цілісність іншої держави, скарги, що подаються до Суду, можуть бути спрямовані проти:

1. *«активної»* Договірної Сторони, яка здійснює свої повноваження поза межами власної території, що може мати три різні форми:
  - a. повна або часткова військова окупація іншої держави;
  - b. підтримка повстання або громадянської війни в іншій державі;
  - c. встановлення (або допомога зі встановленням) на території іншої держави сепаратистського режиму у формі державного утворення, яке міжнародна спільнота не визнала як суверенну державу;

2. «пасивна» Договірна Сторона, яка зазнає на собі впливу будь-яких зазначених вище дій.

32. Як видно нижче, у кожному з цих двох випадків відповідальність держави-відповідача виникає з різних підстав.

1. Юрисдикція «активної» держави на підставі її військових дій поза межами власної території

33. Що стосується «активної» держави, Суд повинен у першу чергу встановити, чи насправді стверджувані факти підпадають під «юрисдикцію» в розумінні статті 1 Конвенції.

34. Одним виключенням із принципу, який передбачає, що юрисдикція за статтею 1 обмежується власною територією держави, є ситуації, коли, внаслідок законних чи незаконних військових дій Договірна держава здійснює ефективний контроль над територією поза межами національної території. Зобов'язання гарантувати на такій території права та свободи, визначені Конвенцією, випливає з факту цього контролю, незалежно від того, чи здійснюється він безпосередньо, через власні збройні сили Договірної держави, або через підпорядковану місцеву адміністрацію (*«Катан та інші проти Республіки Молдова та Росії» (Catan and Others v. the Republic of Moldova and Russia)* [ВП], п. 106, та посилання на практику Суду, що містяться в цьому рішенні).

35. Якщо факт такого домінування над територією встановлено, немає необхідності визначати, чи здійснює Договірна держава детальний контроль над політикою та діяльністю підпорядкованої місцевої адміністрації. Той факт, що місцева адміністрація зберігає своє існування в результаті військової чи іншої підтримки з боку Договірної держави, тягне за собою відповідальність цієї держави за її політику та діяльність. Контролююча держава має відповідальність за статтею 1 гарантувати на території, що перебуває під її контролем, повний набір основних прав, визначених у Конвенції та тих додаткових Протоколах, які вона ратифікувала. Ця держава буде відповідальною за будь-які порушення цих прав (*«Кіпр проти Туреччини»* [ВП], пп. 76-77; *«Аль-Скейні та інші проти Сполученого Королівства»* [ВП], п. 138; *«Катан та інші проти Республіки Молдова та Росії»* [ВП], п. 106). Крім того, у тих випадках, коли Договірна держава здійснює повний (всеосяжний) контроль над територією поза межами її власної території, її відповідальність не обмежується діями її військовослужбовців чи посадових осіб на такій території, а також поширюється на дії місцевої адміністрації, яка зберігає своє існування там завдяки її військовій та іншій підтримці (*«Кіпр проти Туреччини»* [ВП], п. 77; *«Ілашку та інші проти Молдови та Росії»* [ВП], п. 316).

36. Питання про те, чи справді Договірна держава здійснює ефективний контроль над територією поза межами її власних кордонів, є питанням факту. Намагаючись відповісти на це запитання, Суд насамперед бере до уваги такі два критерії:

- ступінь військової присутності держави на цій території; це критерій, якому Суд досі надавав найбільшого значення (*«Лоїзиду проти Туреччини»* (міркування по суті), пп. 16 та 56; *«Ілашку та інші проти Молдови та Росії»* [ВП], п. 387);
- те, якою мірою військова, економічна та політична підтримка державою підпорядкованої місцевої адміністрації надає їй вплив та контроль над регіоном (*там само*, пп. 388-394; *«Аль-Скейні та інші проти Сполученого Королівства»* [ВП], п. 139).

37. У тих випадках, коли Суд встановлює, що обставини справи відносяться до «юрисдикції» держави-відповідача, остання має два основні зобов'язання:

- негативне зобов'язання утримуватися від дій, які є несумісними з Конвенцією (*«Ілашку та інші проти Молдови та Росії»* [ВП], пп. 320-321);
- позитивне зобов'язання гарантувати повагу до прав та свобод, гарантованих Конвенцією, – принаймні як зазначається у загальній практиці Суду (*там само*, п. 322).

38.Справи, розглянуті Судом у світлі вищезгаданих принципів, можна розділити на дві підкатегорії:

- a. справи, що стосуються військової «окупації» у традиційному сенсі, як визначено в статті 42 Гаазької конвенції про закони і звичаї війни на суходолі, в якій зазначено таке: «територія визнається окупованою, якщо вона фактично перебуває під владою армії супротивника. Окупація поширюється лише на ту територію, де така влада встановлена і здатна виконувати свої функції»;
- b. справи, що стосуються створення на території Договірної держави державного утворення, яке міжнародна спільнота не визнає як суверенну державу, з військовою, економічною та політичною підтримкою іншої Договірної держави.

a. «Традиційна» військова окупація

39.Питання про відповідальність окупаційної держави в контексті «традиційної» військової окупації виникло в низці справ, що стосувалися *Іраку*. 20 березня 2003 року збройні сили Сполучених Штатів, Сполученого Королівства та їхніх союзників увійшли до Іраку з метою повалення правлячого на той час баасистського режиму. Першого травня 2003 року союзники заявили, що основні бойові операції були завершені, а Сполучені Штати та Сполучене Королівство набули статусу окупаційних держав. Вони створили Коаліційну тимчасову адміністрацію для «тимчасового здійснення владних повноважень», зокрема відновлення безпеки в Іраку. Роль із забезпечення безпеки, яку взяли на себе окупаційні держави, була визнана в Резолюції 1483 Ради Безпеки ООН, прийнятій 22 травня 2003 року, яка закликала Адміністрацію «сприяти забезпеченню добробуту іракського народу за допомогою ефективного управління територією і, зокрема, за допомогою заходів, спрямованих на відновлення умов безпеки і стабільності ...». Окупація закінчилася 28 червня 2004 року розпуском Коаліційної тимчасової адміністрації та передачею повноважень тимчасовому іракському уряду. У період окупації під командуванням Сполученого Королівства перебувала Багатонаціональна дивізія («Південь-схід») (*«Аль-Скейні та інші проти Сполученого Королівства»*) [ВП], пп. 9-23).

40.Справа *«Аль-Скейні та інші проти Сполученого Королівства»* [ВП] стосувалася загибелі шести родичів заявників в Басрі у 2003 році, коли Сполучене Королівство мало статус окупаційної держави в Іраку. Три із них були вбиті або загинули від кульових поранень, отриманих внаслідок застосування зброї британськими військовослужбовцями; ще одна людина загинула під час перестрілки між британськими патрульними та невідомими бойовиками; одного юнака британські солдати підстрелили, а потім загнали у річку, де він потонув; а на тілі останньої жертви було знайдено 93 тілесні ушкодження, він помер на британській військовій базі. Суд зазначив, що після усунення баасистського режиму від влади Сполучене Королівство (разом зі Сполученими Штатами) взяло на себе в Іраку виконання деяких із владних повноважень, які за звичайних обставин здійснює суверенний уряд, і виконувало ці повноваження до тих пір, поки не почав діяти Тимчасовий уряд Іраку. Зокрема, Сполучене Королівство взяло під свій контроль і відповідальність за підтримання безпеки в південно-східному Іраку. За цих виняткових обставин існував юрисдикційний зв'язок для цілей статті 1 Конвенції між Сполученим Королівством і особами, яких було вбито під час операцій із забезпечення безпеки, що проводилися в Басрі британськими військовослужбовцями протягом періоду з травня 2003 року по червень 2004 року. Зважаючи на цей висновок, Суд вважав за необхідне оцінити, чи була також встановлена юрисдикція Сполученого Королівства, оскільки ця держава здійснювала ефективний військовий контроль над південно-східним Іраком (пп. 143-150). З огляду на це, як пізніше відзначив Суд, у викладі фактичних обставин справи *«Аль-Скейні та інші проти Сполученого Королівства»* містилися матеріали, які мали на меті довести, що Сполучене Королівство здійснювало далеко не ефективний контроль над південно-східною територією, що перебувала під його окупацією, і такого самого висновку

дійшов Апеляційний суд, який також заслухав показання з цього приводу під час провадження на національному рівні (*«Хассан проти Сполученого Королівства»* [ВП], п. 75, з посиланням на рішення у справі *«Аль-Скейні та інші проти Сполученого Королівства»* [ВП], пп. 20-23 та 80).

41. Суд постановив своє рішення у справі *«Аль-Джедда проти Сполученого Королівства»* [ВП] того самого дня, що й рішення у справі *«Аль-Скейні та інші проти Сполученого Королівства»*. Зазначена справа стосувалася громадянина Іраку, який впродовж трьох років (з 2004 р. по 2007 р.) утримувався під вартою в ізоляторі в Басрі, що перебував у віданні британських військ. На відміну від справи *«Аль-Скейні та інші проти Сполученого Королівства»*, події, які сталися у даній справі, мали місце після закінчення окупаційного режиму, коли владу вже було передано тимчасовому уряду; проте багатонаціональні сили, у тому числі британські, продовжували базуватися на території Іраку на прохання Уряду і з дозволу Ради Безпеки ООН. Уряд-відповідач заперечив той факт, що тримання під вартою, що розглядається в даній справі, відносилось до юрисдикції Сполученого Королівства, оскільки інтернування заявника відбувалось в той час, коли британські сили діяли в складі Багатонаціональних сил з дозволу Ради Безпеки та з урахуванням статусу ООН як суб'єкта, наділеного верховною владою; Уряд-відповідач визнав, що, тримаючи заявника під вартою, британські війська здійснювали не суверенну владу Сполученого Королівства, а міжнародну владу Багатонаціональних сил, діючи відповідно до юридично обов'язкового рішення Ради Безпеки ООН. Суд відхилив цей аргумент. Він зазначив, що на момент вторгнення в Ірак не існувало жодної резолюції Ради Безпеки, яка б передбачала розподіл функцій в Іраку у випадку повалення існуючого режиму. У травні 2003 року Сполучене Королівство та Сполучені Штати, усунувши колишній режим, взяли під свій контроль забезпечення безпеки в Іраку; ООН була відведена роль у сфері надання гуманітарної допомоги, підтримки відновлення Іраку та допомоги у створенні іракського тимчасового уряду, але не у сфері забезпечення безпеки. Суд дотримувався тієї думки, що подальші резолюції не змінили ситуації. Оскільки Рада Безпеки не мала ані ефективного контролю, ані верховної влади та контролю над діями та бездіяльністю військ в складі Багатонаціональних сил, відповідальність за тримання заявника під вартою не приписувалася ООН. Рішення щодо інтернування заявника було прийнято британським офіцером, який керував ізолятором, і інтернування заявника мало місце в ізоляторі в Басрі, який знаходився під виключним контролем британських сил. Попри те, що рішення про тримання заявника під вартою в різний час перевірялось комісіями в складі іракських посадових осіб та представників Багатонаціональних сил, які не представляли Сполучене Королівство, проведення цих перевірок не допомогло завадити покладенню відповідальності за тримання під вартою на Сполучене Королівство. Тому пан Аль-Джедда перебував під владою та під контролем Сполученого Королівства протягом усього строку його тримання під вартою. Насамкінець, Суд встановив, що відповідальність за інтернування заявника несе Сполучене Королівство та що протягом періоду його тримання під вартою заявник *перебував під юрисдикцією Сполученого Королівства* для цілей статті 1 Конвенції (пп. 76-86). Тому Суд зосередився на розгляді питання про те, чи був заявник ефективно підпорядкований владі держави-відповідача, а не на оцінюванні обсягу та характеру контролю, здійснюваного Сполученим Королівством над територією, про яку йдеться.

42. Такий самий підхід було застосовано у справі *«Хассан проти Сполученого Королівства»* [ВП], яка стосувалася захоплення брата заявника британськими збройними силами та тримання його під вартою в таборі Букка у південно-східному Іраку під час військових дій у 2003 році. Заявник заявив, що його брат знаходився під контролем британських сил і що його труп, який було згодом знайдено, мав сліди тортур та страти. Як і в справі *«Аль-Скейні та інші проти Сполученого Королівства»*, Суд не вважав за необхідне з'ясовувати, чи дійсно Сполучене Королівство контролювало територію, про яку йдеться, у відповідний період, оскільки безпосередня жертва потрапила під юрисдикцію цієї країни з інших підстав. У зв'язку з цим Суд відхилив аргумент Уряду про те, що юрисдикція не поширювалася, оскільки стосовно періоду, який мав місце після його потрапляння до табору Букка, брата заявника було переведено з-під

влади Сполученого Королівства під владу Сполучених Штатів. Беручи до уваги порядок, що діяв в таборі Букка, Суд постановив, що Сполучене Королівство зберігало владу та контроль над безпосередньою жертвою. Зазначена влада і зазначений контроль тривали з моменту прибуття брата заявника до табору і впродовж періоду, коли його було переведено до частини, в якій проводила свої допити Спільна передова команда з проведення допитів (Joint Forward Interrogation Team) і яка перебувала під виключним контролем британських сил. Після проведення допитів британські органи влади віднесли його до однієї з категорій, передбачених міжнародним гуманітарним правом, встановивши, що він був «цивільною особою», яка не становила загрози безпеці, і прийнявши рішення про те, що його має бути звільнено в максимально стислі строки. Насамкінець, було зрозуміло, що коли його було переведено до зони для цивільних осіб з метою його подальшого звільнення, брат заявника залишився під вартою озброєних військовослужбовців і перебував під владою та контролем Сполученого Королівства до того моменту, коли він зійшов з автобусу, який вивіз його з табору. *Тому він перебував під юрисдикцією Сполученого Королівства* протягом усього періоду, що розглядається (пп. 75-80).

43. У справі *«Джалуд проти Нідерландів»* [ВП] Суд розширив поняття екстратериторіальної юрисдикції порівняно зі справами *«Аль-Скейні та інші проти Сполученого Королівства»* та *«Аль-Джедда проти Сполученого Королівства»*, прямо зазначивши, що статус «окупаційної держави», що зазначається в статті 42 Гаазької конвенції про закони і звичаї війни на суходолі, сам по собі не є вирішальним в контексті питання юрисдикції для цілей статті 1 Конвенції (п. 142). Після вторгнення до Іраку Уряд Нідерландів ввів війська, які базувалися у південно-східному Іраку в період з липня 2003 р. по березень 2005 р. в складі багатонаціональної дивізії під командуванням офіцера збройних сил Сполученого Королівства. У цій справі син заявника помер від вогнепальних поранень, отриманих ним під час обстрілу в квітні 2004 року при спробі перейти контрольно-пропускний пункт, який контролювався Корпусом цивільної оборони (ICDC), за участю військовослужбовців Королівської армії Нідерландів, яка діяла під командуванням та безпосереднім наглядом офіцера Королівської армії; постріли були зроблені лейтенантом збройних сил Нідерландів. Суд зазначив, що Нідерланди не втратили свою юрисдикцію на підставі самого тільки факту прийняття оперативного управління британським офіцером. Як підтверджують наявні у справі докази, Нідерланди не лише зберегли повне командування над своїми збройними силами в Іраку, але й встановлення окремих правил застосування сили в Іраку залишилося виключною сферою компетенції окремих направляючих держав. Тому Суд дійшов висновку, з урахуванням обставин даної справи, що сили Нідерландів не були передані в розпорядження будь-якої іншої держави, чи то Іраку чи Сполученого Королівства, і що смерть брата заявника *сталася, коли той перебував під юрисдикцією Нідерландів* (п. 142).

44. Проте Суд дійшов *протилежного висновку* у справі *«Ісса та інші проти Туреччини»*, яка стосувалася пастухів-іракських курдів, які нібито були затримані турецькими солдатами під час турецької військової операції в північному Іраку у 1995 році, після чого були допроваджені до печери і вбиті там. На думку Суду, незважаючи на велику кількість військовослужбовців, задіяних у тій операції, не схоже на те, що Туреччина здійснювала ефективний повний (всеосяжний) контроль над усією територією, що розглядається. До того ж, на основі наявних у справі доказів не було у достатній мірі встановлено, що збройні сили Туреччини проводили операції в географічному регіоні, про який йдеться, саме тоді, коли там знаходилися загиблі. Отже, загиблі *не можуть вважатися такими, що перебували під юрисдикцією Турецької держави* (пп. 71-82).

b. Створення сепаратистського утворення, яке не визнала міжнародна спільнота

45. Суд розглянув такого роду ситуацію у трьох різних історично-політичних контекстах: відповідальність Туреччини за порушення Конвенції на території *Північного Кіпру*,

відповідальність Росії за порушення, вчинені в *Придністров'ї*, а також відповідальність Вірменії за порушення в *Нагірному Карабасі*.

46. Мовчазна згода або потурання з боку органів влади Договірної держави діям приватних осіб, які порушують передбачені Конвенцією права інших осіб, що перебувають під її юрисдикцією, може тягнути за собою відповідальність держави за Конвенцією. Особливо це стосується випадків визнання відповідною державою дій самопроголошених органів влади, які не визнала міжнародна спільнота (*«Ілашку та інші проти Молдови та Росії»* [ВП], п 318).

47. *Перша* група справ стосується ситуації, яка склалася в північній частині Кіпру з часів проведення там військових операцій *Туреччиною* в липні та серпні 1974 року і триваючого поділу території Кіпру. Перед органами Конвенції Кіпр підтвердив, що Туреччина несе відповідальність за Конвенцією за стверджувані порушення попри проголошення «Турецької Республіки Північного Кіпру» («ТРПК») в листопаді 1983 року і подальше прийняття «Конституції ТРПК» у травні 1985 року. Кіпр заявив, що «ТРПК» була незаконним утворенням згідно з нормами міжнародного права, наголосивши на тому, що його створення було засуджено міжнародною спільнотою. Туреччина, зі свого боку, заявила, що «ТРПК» була конституційною і демократичною державою, політично незалежною від усіх інших суверенних держав, у тому числі Туреччини. З цих підстав Туреччина підкреслила, що стверджувані порушення належать виключно до сфери відповідальності «ТРПК», і що вона не може нести відповідальність за дії та бездіяльність, що призвели до подання скарг (*«Кіпр проти Туреччини»* [ВП], пп. 13-16).

48. Комісія та Суд повторно підтвердили, що, зважаючи на міжнародну практику та осудливий зміст резолюцій, ухвалених Радою Безпеки ООН і Комітетом міністрів Ради Європи, було зрозуміло, що міжнародна спільнота не визнає «ТРПК» державою згідно з нормами міжнародного права. Республіка Кіпр, як Висока Договірна Сторона Конвенції, залишається єдиною легітимною владою Кіпру (*«Кіпр проти Туреччини»*, рішення Комісії; *«Лоїзиду проти Туреччини»* (попередні заперечення), п. 40; *«Лоїзиду проти Туреччини»* (міркування по суті), п. 44; *«Кіпр проти Туреччини»* [ВП], п. 61).

49. Суд визнав, що стверджувані порушення на півночі Кіпру *підпадали під юрисдикцію Туреччини* у таких справах:

- У перших двох міждержавних справах, розглянутих у своєму рішенні у справі *«Кіпр проти Туреччини»*, Комісія встановила, що турецькі збройні сили на Кіпрі були представниками Туреччини, що означало, що все військове майно та військовослужбовці, присутні на Кіпрі, підпадали під юрисдикцію цієї держави в тій мірі, в якій ці військовослужбовці здійснювали свою владу над такими особами та майном.
- У справі *«Лоїзиду проти Туреччини»* (попередні заперечення), в якій заявниця, гречанка-кіпріотка, скаржилася на те, що її було позбавлено доступу до її майна в Північному Кіпрі, Суд на етапі попередніх заперечень зауважив, що втрата контролю заявницею над її майном сталася внаслідок окупації північної частини Кіпру турецькими військами та створення на цій території «ТРПК» та що турецькі війська чинили їй перешкоди в отриманні доступу до її майна. Тому оскаржувані дії могли підпадати під «юрисдикцію» Туреччини в розумінні статті 1 Конвенції (*там само*, пп. 63-64). У рішенні по суті зазначеної вище справи Суд, беручи до уваги «покладання відповідальності» за стверджувані порушення на Туреччину, постановив про відсутність необхідності з'ясовувати, чи країна дійсно здійснювала детальний контроль над політикою та діями органів влади «ТРПК», оскільки, беручи до уваги велику кількість турецьких військ, які здійснювали активні операції на спірній території, було очевидним, що турецька армія здійснювала повний ефективний контроль над цією частиною острова, що тягне за собою відповідальність Туреччини за політику та дії «ТРПК». Тому особи, які на собі відчували результати зазначеної політики та дій,

підпадають під «юрисдикцію» Туреччини, а, отже, відповідальність за стверджувані порушення покладається саме на цю державу (*«Лоїзиду проти Туреччини»* (міркування по суті), пп. 52-57).

- У міждержавній справі *«Кіпр проти Туреччини»* [ВП] Суд повторив загальний висновок, якого він дійшов у справі *Лоїзиду*, що Туреччина фактично здійснювала повний контроль над Північним Кіпром через свою військову присутність на цій території; отже, її відповідальність за Конвенцією виникла через політику і дії органів влади «ТРПК». Суд наголосив на тому, що відповідальність Туреччини за Конвенцією не може обмежуватися діями її власних військових або офіційних осіб у північній частині Кіпру, а повинна бути поширена і на дії місцевої адміністрації, яка все ще існує завдяки турецьким військовим та іншим видам підтримки. Слід вважати, що «юрисдикція» Туреччини поширюється на забезпечення всього набору основних прав, визначених у Конвенції та додаткових Протоколах, ратифікованих Туреччиною, і що на неї покладається відповідальність за порушення цих прав (пп. 76-77).

50. Друга група справ стосується відповідальності Росії за дії, вчинені на території «Придністровської Молдавської Республіки», державного утворення, яке виникло на території Молдови. У справі *«Ілашку та інші проти Молдови та Росії»* [ВП] заявники, одного з яких було засуджено «верховним судом» цього утворення до смертної кари, а інших до позбавлення волі на тривалий строк, скаржилися на низку порушень їхніх основних прав, відповідальність за які, за їхніми твердженнями, покладається на Росію. Суд зазначив, що у 1991-1992 рр. сили колишньої 14-ї армії (яка спочатку підпорядковувалася ССРСР, а пізніше перейшла за правонаступництвом до Росії), дислоковані в Придністров'ї, брали участь в операціях на боці сепаратистських сил Придністров'я. Велику кількість зброї зі складів 14-ї армії було добровільно передано сепаратистам, які також мали змогу захоплювати іншу зброю, на що протидії з боку російських військових не було. Крім того, протягом усього періоду цих сутичок між органами влади Молдови та придністровськими сепаратистами російські керівники підтримували сепаратистську владу своїми політичними заявами. Навіть після досягнення домовленостей про припинення вогню Росія продовжувала надавати військову, політичну та економічну підтримку сепаратистському режиму, таким чином, даючи йому змогу вижити, зміцнитися і набути певної автономії від Молдови. На думку Суду, всі дії, вчинені російськими військовими стосовно заявників, включаючи передання їх до рук сепаратистів, мають розглядатися, у контексті співробітництва російських органів влади з цим незаконним режимом, який не визнало міжнародне співтовариство, як такі, що ведуть до відповідальності цього режиму за наслідки його дій. Всі матеріали справи свідчили про те, що Придністровський регіон залишається під ефективною владою або принаймні під вирішальним впливом Росії і що, так чи інакше, він зберігся завдяки військовій, економічній, фінансовій та політичній підтримці з боку Росії як до, так і після ратифікації нею Конвенції. З огляду на ці обставини, заявники перебували під «юрисдикцією» Росії, яка була відповідальною за оскаржувані дії (пп. 377-394).

51. Цей висновок стосовно *відповідальності Росії* стосовно Придністров'я було повторено у нижченаведених справах:

- У справі *«Іванцук та інші проти Молдови та Росії»*, стосовно тривалого тримання двох із чотирьох заявників під вартою у справі *«Ілашку та інші проти Молдови та Росії»* [ВП] після ухвалення рішення Великою палатою у цій справі та незважаючи на нього. Суд намагався встановити, чи змінилася політика Росії щодо підтримки сепаратистського режиму Придністров'я в період з 2004 р. по 2007 р., коли заявників було звільнено з-під варти. Він зауважив, що Росія продовжила підтримувати тісні відносини з «Придністровською Молдавською Республікою», що прирівнювалося до надання політичної, фінансової та економічної підтримки сепаратистському режиму. До того ж, Суд встановив, що російська армія (війська, техніка та зброя) на дату звільнення заявників з-під варти досі розміщувалася на території Молдови в

порушення зобов'язань Російської Федерації щодо повного виведення військ та з порушенням законодавства Молдови. Тому заявники підпадали під «юрисдикцію» Росії для цілей статті 1 Конвенції (*«Іванцок та інші проти Молдови та Росії»*, пп.116-120).

- У справі *«Катан та інші проти Республіки Молдова та Росії»* [ВП], яка стосувалася скарги, поданої дітьми та батьками, які належали до молдовської громади в Придністров'ї, стосовно наслідків мовної політики, прийнятої у 1992 р. та 1994 р. сепаратистським режимом, яка забороняла використання латинської абетки в школах, а також подальших заходів з реалізації зазначеної політики. Повторивши свій висновок, який уже було сформульовано Судом в його рішеннях у справі *«Ілашку та інші проти Молдови та Росії»* [ВП] та у справі *«Іванцок та інші проти Молдови та Росії»*, Суд зазначив, що Росія продовжувала надавати військову, економічну та політичну підтримку сепаратистам Придністров'я (постачання газу, виплата пенсій та надання іншої фінансової допомоги). Отже, оскаржувані факти підпадали під юрисдикцію Росії, навіть якщо представники російської держави не брали безпосередньої участі в заходах, прийнятих щодо шкіл заявників (*«Катан та інші проти Республіки Молдова та Росії»* [ВП], пп. 116-123).
- У справі *«Мозер проти Республіки Молдова та Росії»* [ВП], яка стосувалася затримання чоловіка за підозрою у шахрайстві згідно з рішенням судів «Придністровської Молдавської Республіки» («ПМР»). Зважаючи на відсутність будь-яких нових доказів, які б свідчили про протилежне, Суд вважав, що його висновок стосовно юрисдикції Росії, який було висловлено у всіх вищезгаданих рішеннях, є актуальним стосовно періоду, який розглядається у даній справі (пп. 109-111); див. такі самі доводи стосовно подальшого періоду у справі *«Апков проти Республіки Молдова та Росії»*, п. 24).

52.Третя розглянута Судом ситуація стосувалася відповідальності Вірменії за дії, вчинені в «Нагірно-Карабахській Республіці», створеній на території Азербайджану. На момент розпаду СРСР Нагірно-Карабахська автономна область («НКАО») була автономною областю Азербайджанської Радянської Соціалістичної Республіки («Азербайджанська РСР»). У той час спільного кордону між НКАО та Вірменською Радянською Соціалістичною Республікою («Вірменська РСР») не існувало; їх розділяла територія Азербайджану. У 1988 р. у регіоні розпочалися військові дії. У вересні 1991 року – невдовзі після того, як Азербайджан проголосив свою незалежність від Радянського Союзу – обласна рада НКАО проголосила створення Нагірно-Карабахської Республіки («НКР»), до складу якої увійшла територія НКАО та Шаумянівського району Азербайджану. За результатами референдуму, проведеного в грудні 1991 року (який бойкотувало азербайджанське населення), 99,9% громадян, які взяли у ньому участь, проголосували за відокремлення «НКР», яка в січні 1992 року підтвердила свою незалежність від Азербайджану. Після цього конфлікт поступово переріс у широкомасштабну війну. Наприкінці 1993 року озброєні формування етнічних вірмен встановили контроль майже над усією територією колишньої НКАО, а також над сімома прилеглими азербайджанськими районами. У травні 1994 року держави-учасниці конфлікту підписали угоду про припинення вогню, яка досі є чинною. Самопроголошена незалежність «НКР» не була визнана жодною державою і жодною міжнародною організацією (*«Чірагов та інші проти Вірменії»* [ВП], пп. 12-31; *«Саргсян проти Азербайджану»* [ВП], пп. 14-28).

53.У справі *«Чірагов та інші проти Вірменії»* [ВП] заявники, азербайджанські курди з Лачинського району (який входить до складу Азербайджану і розташований між Нагірним Карабахом і Вірменією), скаржилися на те, що вони не можуть отримати доступ до своїх домівок і свого майна з того часу, як вони були змушені залишити цей район через збройний конфлікт між зазначеними двома країнами. Відповідно до статті 1 Конвенції Суд взяв до уваги цілу низку доповідей та офіційних заяв – зокрема, зроблених теперішніми і колишніми

членами Уряду Вірменії – і дійшов висновку, що Вірменія, через свою військову присутність і постачання військової техніки та консультування, була від самого початку причетна до нагірнокарабахського конфлікту. На думку Суду, ця військова підтримка мала вирішальне значення для отримання контролю над спірними територіями, і, крім того, зважаючи на обставини даної справи, було очевидним, що Вірменія надавала суттєву політичну і фінансову підтримку «НКР» («Нагірно-Карабахській Республіці»). Крім того, мешканці «НКР» були змушені отримувати вірменські паспорти для виїзду за кордон. Суд дійшов висновку, що Вірменія та «НКР» були глибоко інтегровані одна з одною майже в усіх важливих питаннях, і що НКР та її адміністрація продовжують своє існування завдяки військовій, політичній, фінансовій та іншій підтримці з боку Вірменії, яка, внаслідок цього, здійснює ефективний контроль над Нагірним Карабахом та прилеглими територіями. Отже, оскаржувані факти *сталися в межах юрисдикції Вірменії* (пп. 169-186).

2. Юрисдикція держави, на території якої відбуваються бойові дії, розпочаті іншою державою (або сепаратистами)

54. Відповідальність «пасивної» Договірної держави, тобто держави, на території якої розпочато бойові дії іншою державою (незалежно від того, чи є вона учасницею Конвенції) або місцевим сепаратистським режимом, ґрунтується на іншій логіці, ніж відповідальність «активної» держави. Суд не намагається встановити, чи володіє така держава «юрисдикцією», оскільки вважається, що вона її зазвичай здійснює на всій своїй території; таким чином, Суд завжди виходить з припущення, що обставини справи вкладаються в межі юрисдикції «пасивної» держави. З іншого боку, ця презумпція може бути *обмежена* за виняткових обставин, коли держава позбавлена можливості здійснювати владу на частині своєї території. Інакше кажучи, існує презумпція юрисдикції (або компетенції), і Суд повинен з'ясувати, чи є вагомі докази для спростування цієї презумпції (*«Ассанідзе проти Грузії»* [ВП], п. 139).

55. Юрисдикція держави-відповідача може обмежуватися через військову окупацію збройними силами іншої держави, яка здійснює ефективний контроль над окупованою територією, внаслідок військових дій чи повстання або дій іноземної держави на підтримку створення сепаратистського режиму на території держави, про яку йдеться. Щоб дійти висновку про існування такої виняткової ситуації, Суд має, з одного боку, дослідити всі об'єктивні факти, які можуть обмежувати можливості держави ефективно здійснювати владу на своїй території, а, з іншого боку, поведінку самої держави. Зобов'язання, взяті на себе Договірною державою за статтею 1 Конвенції, включають (додатково до обов'язку утримуватися від втручання у здійснення гарантованих прав і свобод) позитивні зобов'язання вживати належних заходів для забезпечення дотримання таких прав і свобод на своїй території. Ці зобов'язання залишаються чинними навіть тоді, коли здійснення державою влади обмежується частиною її території, і тому вона зобов'язана вживати всіх належних заходів, які ще в змозі вживати (*«Ілашку та інші проти Молдови та Росії»* [ВП], пп. 312-313; *«Саргсян проти Азербайджану»* [ВП], пп. 127-129). Водночас зобов'язання держави-відповідача за статтею 1 Конвенції «гарантувати кожному, хто перебуває під її юрисдикцією, права і свободи, визначені в [Конвенції]» за даних обставин зводилося до позитивного зобов'язання вживати дипломатичних, економічних, судових та інших заходів, які вона мала можливість вжити і які відповідали міжнародному праву (*«Катан та інші проти Республіки Молдова та Росії»* [ВП], п. 109; *«Ілашку та інші проти Молдови та Росії»* [ВП], п. 331).

56. Спираючись на вищезгадані принципи, Суд визнав, що порушення, допущені в Придністров'ї, відносяться до «юрисдикції» Молдови попри те, що ця держава була позбавлена ефективного контролю над відповідною частиною своєї території (*там само*, пп. 322-331; *«Іванцок та інші проти Молдови та Росії»*, пп. 105-106; *«Катан та інші проти Республіки Молдова та Росії»* [ВП], пп. 109-110; *«Мозер проти Республіки Молдова та Росії»* [ВП], п. 99-100).

Той факт, що згідно з міжнародним публічним правом регіон визнається частиною території Молдови, покладає на останню позитивне зобов'язання за статтею 1 Конвенції використовувати всі правові та дипломатичні засоби, наявні в її розпорядженні, для того, щоб продовжувати гарантувати особам, які проживають у цьому регіоні, можливість користуватися правами та свободами, передбаченими Конвенцією (див., для пригадування принципів, *«Покасовські і Михайла проти Республіки Молдова та Росії» (Pocasovschi and Mihaila v. the Republic of Moldova and Russia)*, пп. 43-44).

Слід зауважити, що ця справа стосувалася особливої ситуації. Ув'язнені, які трималися в неприйнятних умовах у молдовській в'язниці, скаржилися на те, що сепаратистським утворенням було відключено воду та електроенергію. Навіть якби місцева влада, яка наказала відключити воду, тепло - та електропостачання, діяла під контролем цього утворення, на відміну від ситуації, що мала місце в інших справах, молдовська влада здійснювала ефективний контроль над в'язницею, в якій мали місце стверджувані порушення, та над ув'язненими, що трималися в ній. Отже, молдовська влада могла прямо втрутитися (п. 46).

57. У справі *«Саргсян проти Азербайджану»* [ВП] вірменський біженець, який у 1992 році під час конфлікту між Вірменією та Азербайджаном навколо Нагірного Карабаху (див. вище) був змушений покинути власну домівку, розташовану в Шаумянівському районі Азербайджану, скаржився на позбавлення його можливості повернутися до свого села для отримання доступу до свого майна і можливості користуватися ним. Це була перша справа, в якій Суд мав ухвалити рішення по суті скарги, поданої проти держави, яка втратила контроль над частиною своєї території у результаті війни та окупації, але, як стверджується у скаргі, несе відповідальність за відмову переміщених осіб в доступі до свого майна на території, що залишається під контролем держави. Суд, у першу чергу, зазначив, що зазначене село знаходиться на міжнародно визнаній території Азербайджану і що, відповідно, застосовується презумпція юрисдикції Азербайджану. Отже, саме Уряд Азербайджану мав довести, що існують виняткові обставини, які обмежують його відповідальність за статтею 1 Конвенції. Взявши до уваги наявні факти, Суд зазначив, що було неможливо напевно визначити, чи були азербайджанські війська присутні у селі протягом періоду, який підпадає під його тимчасову юрисдикцію (тобто з моменту ратифікації Конвенції Азербайджаном). Крім того, він зауважив, що жодна сторона не стверджувала, що у селі знаходяться якісь війська «Нагірно-Карабахської Республіки». Суд вважав переконливим аргумент Уряду про те, що оскільки село знаходилося на спірній території і було оточене мінними полями та військовими позиціями, Азербайджан несе лише обмежену відповідальність за Конвенцією. Дійсно, на відміну від інших аналогічних справ, що стосувалися Придністров'я і Північного Кіпру, територія, про яку йдеться, не була окупована збройними силами третьої держави. Отже, обставини даної справи *підпадають під юрисдикцію Азербайджану* (пп. 132-151).

58. Справа *«Ассанідзе проти Грузії»* [ВП] стосувалася незвичної ситуації. Заявник скаржився, що органи влади Аджарської Автономної Республіки, автономної адміністративно-територіальної одиниці Грузії, продовжують тримати його під вартою, незважаючи на президентське помилювання за перше правопорушення та виправдання Верховним судом Грузії за друге. Суд зауважив, що Грузія ратифікувала Конвенцію для всієї своєї території, і жодна інша держава не здійснювала ефективного повного контролю над Аджарією. Під час ратифікації Конвенції Грузія не зробила жодного конкретного застереження за статтею 57 Конвенції стосовно Аджарії або труднощів зі здійсненням своєї юрисдикції над цією територією. У будь-якому випадку таке застереження було б недійсним, оскільки згідно з практикою Суду територіальні винятки не допускаються, окрім як у випадку, визначеному в пункті 1 статті 56 Конвенції (залежні території). Таким чином, оскаржувані фактичні обставини підпадають під «юрисдикцію» Грузії для цілей статті 1 Конвенції (пп. 139-143). Далі Суд розглянув питання «покладання відповідальності» за стверджувані порушення на грузинську державу. Він зауважив, що центральні органи влади вжили всіх можливих процесуальних заходів, відповідно до

національного права, для забезпечення виконання рішення про виправдання заявника, намагалися вирішити спір різними політичними засобами та неодноразово привертати увагу органів влади Аджарії до необхідності звільнити заявника, але безрезультатно. Отже, питання скарги заявника стосувалися безпосередньо органів місцевої влади Аджарії. Проте, попри зрозумілі труднощі, що постають перед державами в плані забезпечення дотримання прав, гарантованих Конвенцією, на всіх частинах своєї території, кожна держава, що ратифікувала Конвенцію, тим не менш, залишається відповідальною за події, які відбуваються будь-де в межах її державної території. Таким чином, Суд дійшов висновку, що *відповідальність згідно з Конвенцією покладається на Грузинську державу* (пп. 144-150).

59. Коли Договірна держава позбавлена можливості здійснювати владу на всій своїй території через виняткову фактичну ситуацію, вона не втрачає своєї юрисдикції в розумінні статті 1 Конвенції над частиною своєї території, яка тимчасово знаходиться поза її контролем (*«Саргсян проти Азербайджану»* [ВП], п. 130). Така фактична ситуація, тим не менш, має наслідком зменшення обсягу такої юрисдикції в тій частині, що зобов'язання, взяті Договірною державою за статтею 1, має розглядатися Судом лише з урахуванням позитивних зобов'язань держави по відношенню до осіб, що перебувають на її території. Відповідна держава повинна докласти зусиль, використовуючи всі юридичні і дипломатичні засоби, доступні їй у відносинах з іноземними державами та міжнародними організаціями, щоб і надалі гарантувати користування правами та свободами, визначеними в Конвенції. Хоча Суд не зобов'язаний вказувати, які саме заходи слід вжити органам влади, щоб забезпечити найефективніше виконання своїх зобов'язань, він повинен переконатися в тому, що фактично вжиті заходи були належними і достатніми у даній справі. Якщо йдеться про часткове або повне невиконання зобов'язання з вжиття заходів, завдання Суду полягає в тому, щоб визначити, в якому обсязі все ж могли б бути докладені мінімальні зусилля і чи варто їх було докладати. Це питання особливо потребує вирішення у справах, які стосуються стверджуваного порушення абсолютних прав, таких як права, гарантовані статтями 2 і 3 Конвенції (*«Ілашку та інші проти Молдови та Росії»* [ВП], пп. 333-334).

60. Загалом у наявній практиці Суду можна знайти такі *шість позитивних зобов'язань*, які покладаються на «пасивну» державу:

а. Три загальні зобов'язання

- i. обстоювати свій суверенітет над спірною територією і вживати заходів для відновлення контролю над нею (*«Ілашку та інші проти Молдови та Росії»* [ВП], пп. 339-341 та 343; *«Іванцок та інші проти Молдови та Росії»*, п. 108);
- ii утримуватися від будь-яких дій з підтримки сепаратистського режиму (*«Ілашку та інші проти Молдови та Росії»* [ВП], п. 345);
- iii активно намагатися відновити контроль над спірною територією (*там само*, пп. 341-344; *«Іванцок та інші проти Молдови та Росії»*, п. 108);

б. Три спеціальні зобов'язання, що стосуються заявників-фізичних осіб

- i. намагатися вирішити ситуацію заявника за допомогою політичних і дипломатичних засобів (*«Ілашку та інші проти Молдови та Росії»* [ВП], пп. 346-347; *«Іванцок та інші проти Молдови та Росії»*, п. 109);
- v. намагатися вирішити ситуацію заявника за допомогою належних практичних і технічних засобів (*«Катан та інші проти Республіки Молдова та Росії»* [ВП], п. 147);
- vi. вживати належних судових заходів для захисту прав заявника (*«Ілашку та інші проти Молдови та Росії»* [ВП], пп. 346-347; *«Іванцок та інші проти Молдови та Росії»*, п. 110);

61. Крім того, Суд постановив, що зазначені зусилля, яких вживає «пасивна» держава, про яку йдеться, щоб виконати шість вищезгаданих зобов'язань, мають бути постійними та значущими

(«Ілашку та інші проти Молдови та Росії» [ВП], пп. 348-352; «Іванцок та інші проти Молдови та Росії», п. 111; «Катан та інші проти Республіки Молдова та Росії» [ВП], п. 148). Однак питання про те, чи виконала держава, про яку йдеться, свої позитивні зобов'язання, визначені в практиці Суду, має вирішуватися з урахуванням конкретних обставин справи, а не з посиланням на статтю 1 Конвенції.

II. Делегування повноважень держави або спільне здійснення таких повноважень разом із іншою державою

62.Одного факту, що Договірна держава виконує рішення чи наказ, виданий органом влади іноземної держави, недостатньо для того, щоб звільнити Договірну державу від зобов'язань, взятих нею на себе згідно з Конвенцією («Джалуд проти Нідерландів» [ВП], п. 143).

63.Самого тільки факту, що держава реалізує право голосу на території міждержавного утворення недостатньо для того, щоб осіб, які зазнали впливу рішень такого утворення, можна було вважати такими, що підпадають під юрисдикцію цієї держави для цілей статті 1 Конвенції. Першою справою, в якій Комісія мала розглянути такого роду ситуацію, була справа «Гесс проти Сполученого Королівства» (*Hess v. the United Kingdom*), рішення Комісії. Рудольф Гесс, колишній керівник канцелярії Націонал-соціалістичної партії Німеччини, якого було засуджено до довічного ув'язнення Нюрнберзьким міжнародним військовим трибуналом, відбував покарання у Міжсоюзній військовій в'язниці в Берліні-Шпандау. Управління в'язницею спільно здійснювали чотири окупаційні держави (Сполучене Королівство, Сполучені Штати, Франція та Радянський Союз), а всі рішення стосовно управління в'язницею могли прийматися лише зі згоди представників усіх чотирьох держав. Тому Сполучене Королівство виступало партнером, розділяючи владу і відповідальність з іншими трьома державами. Комісія постановила, що владу, яка здійснюється спільно, не можна розділити на чотири окремі юрисдикції, а тому участь Сполученого Королівства в управлінні в'язницею не підпадала під юрисдикцію цієї держави. Відтак, заява була визнана несумісною *ratione personae* з положеннями Конвенції.

А. Покладання відповідальності за стверджуване порушення на Європейський Союз: «Босфорська презумція» або принцип еквівалентного захисту

64.У справі «Босфорус Хава Йолларі Туризм ве Тіджарет Анонім Шіркети проти Ірландії» [ВП], яка стосувалася введення в дію на території держави-відповідача Положення ЄС, прийнятого на підставі Резолюції Ради Безпеки ООН, Суд створив збалансований механізм застосування практики Суду, який можна узагальнити таким чином:

- Держави несуть відповідальність згідно з Конвенцією за заходи, яких вони вживають відповідно до міжнародно-правових зобов'язань, у тому числі, якщо такі зобов'язання випливають з їхнього членства в міжнародній організації, якій вони передали частину своїх суверенних прав.
- Проте захід, прийнятий відповідно до таких зобов'язань, повинен вважатися виправданим, за умови, що організація, про яку йдеться, забезпечує захист основних прав, який є принаймні еквівалентним, тобто порівнянним, із тим, що передбачений Конвенцією.
- Тим не менше, таке обґрунтування втрачає сенс у двох ситуаціях:

- коли оскаржувані дії не підпадають під сферу дії міжнародно-правових зобов'язань держави-відповідача, зокрема у випадках, коли така держава здійснює дискреційні повноваження;

або ж

- коли захист відповідних прав, гарантованих Конвенцією, є явно недостатнім.

65. У справі *«М.С.С. проти Бельгії та Греції»* [ВП] Уряд Бельгії послався на «Босфорську презумпцію», на тій підставі, що, повернувши заявника до Греції, Уряд просто дотримувався норм Регламенту «Дублін II», на що Суд відповів, що відповідно до так званого «застереження про суверенітет», передбаченого пунктом 2 статті 3 цього Положення, Уряд мав дискреційні повноваження не вислати заявника і таким чином мав виконати положення Конвенції. Відтак, ця презумпція не була застосована (пп. 339-340).

В. Покладання відповідальності за стверджувані порушення на ООН

66. Що стосується ООН, існує дві різних гіпотези:

1. проведення міжнародних військових операцій, та
2. застосування міжнародних санкцій Радою Безпеки ООН (РБ ООН).

1. Проведення міжнародних військових операцій

67. Стосовно стверджуваних порушень прав людини під час проведення міжнародних військових операцій, Суд зосередився на визначенні суб'єкта, відповідального за проведення військової операції чи військових дій, тобто суб'єкта, наділеного верховною владою та правом на здійснення верховного контролю. У справах *«Бехрами і Бехрами проти Франції»* (*Behrami and Behrami v. France*) і *«Сарамати проти Франції, Німеччини і Норвегії»* (*Saramati v. France, Germany and Norway*) (ухв.) [ВП] заявники стали жертвами авіанальотів і були позбавлені свободи, відповідно, під час проведення військових операцій НАТО на території Югославії у 1999 році. Резолюцією РБ ООН передбачено розгортання міжнародних сил безпеки (КФОР) «Державами-Учасницями і відповідними міжнародними організаціями» «під егідою ООН», «з істотною участю Організації Північноатлантичного договору», але «під об'єднаним командуванням та контролем». Ця Резолюція також передбачала створення під егідою ООН тимчасової адміністрації для Косово (МООНК).

68. У своєму рішенні Суд зважив на те, чи приписувалися істотні факти ООН. Суд взяв до уваги факт делегування своїх повноважень РБ ООН згідно з главою VII Статуту ООН і дійшов висновку, що вирішальне питання полягало в тому, чи зберегла РБ ООН за собою «верховну владу та контроль» над збройними силами. Застосовуючи цей критерій, Суд постановив, що РБ ООН дійсно зберегла за собою «верховну владу та контроль». Встановивши, що дії та бездіяльність МООНК та КФОР присвоювалися ООН, Суд визнав заяви несумісними *ratione personae* з положеннями Конвенції.

69. Справа *«Аль-Скейні та інші проти Сполученого Королівства»* [ВП] стосувалася загибелі шести іракців, які були вбиті британськими солдатами або загинули від кульових поранень внаслідок застосування зброї британськими військовослужбовцями під час вторгнення в Ірак, де Сполучене Королівство набуло статусу окупаційної держави. Суд провів традиційний аналіз за статтею 1 Конвенції, щоб з'ясувати, чи перебували жертви під «юрисдикцією» Сполученого Королівства. Він зазначив, що у період, що розглядається, Сполучене Королівство (разом зі Сполученими Штатами) взяло на себе в Іраку виконання деяких владних повноважень, які за звичайних обставин здійснює суверенний уряд. За таких виняткових обставин між Сполученим

Королівством і загиблими існував «юрисдикційний зв'язок». Що стосується РБ ООН, він просто визнав роль та статус окупаційних держав в Іраку.

70. У рішенні в справі *«Аль-Джедда проти Сполученого Королівства»* [ВП], яке було винесено того самого дня, що й рішення у справі *«Аль-Скейні та інші проти Сполученого Королівства»*, Суд розглянув заяву, подану громадянином Іраку, який впродовж трьох років утримувався під вартою в ізоляторі, що перебував у віданні британських військ в Іраку. Уряд-відповідач заявив, що провина за інтернування покладається на ООН, а не на Сполучене Королівство. Суд відхилив цей аргумент. Він зауважив, що не було прийнято жодної резолюції РБ ООН, яка б передбачала розподіл повноважень в Іраку, що перебував під окупаційним режимом. Єдина роль, відведена ООН, полягала в наданні гуманітарної допомоги, підтримки відновлення Іраку тощо, а не в забезпеченні безпеки. Проте, оскільки РБ ООН не здійснювала ані ефективного контролю, ані верховної влади та контролю над діями та бездіяльністю військ в складі Багатонаціональних сил, відповідальність за інтернування заявника не покладалася на ООН.

71. Другий аргумент Сполученого Королівства у даній справі полягав у тому, що Резолюція РБ ООН № 1546 зобов'язувала його вдатися до інтернування в Іраку і що згідно зі статтею 103 Статуту ООН зобов'язання, зазначені в цій Резолюції, мали переважну силу над зобов'язаннями, що випливали з Конвенції. Тим не менше, Суд зауважив, що ООН була створена не лише з метою забезпечення миру та безпеки на міжнародному рівні, але й для «досягнення міжнародного співробітництва у сфері ... сприяння та заохочення поваги і дотримання прав людини та основних свобод». Пункт 2 статті 24 Статуту зобов'язував РБ ООН діяти «відповідно до Цілей та Принципів Об'єднаних Націй». Суд дійшов висновку, що при тлумаченні резолюцій РБ ООН слід виходити з презумпції, що Рада Безпеки не має наміру покласти на держави-члени будь-яке зобов'язання, яке б порушувало основоположні принципи у сфері прав людини. Таким чином, у випадку будь-яких розбіжностей у термінології, що використовується в резолюції Ради Безпеки ООН, Суд повинен обрати те тлумачення, яке найбільше узгоджується з вимогами Конвенції та уникає будь-якого конфлікту між зобов'язаннями.

72. Крім того, Суд нещодавно підтвердив принципи, застосовані у справі *Аль-Джедда*, у своєму рішенні у справі *«Хассан проти Сполученого Королівства» (Hassan v. the United Kingdom)* [ВП], яка стосувалася взяття громадянина Іраку в полон британськими збройними силами та тримання його під вартою в таборі під час військових дій у 2003 році. Це була перша справа, в якій держава-відповідач послалася на норми міжнародного права, просячи Суд визнати її зобов'язання за статтею 5 Конвенції такими, що не застосовуються, або, в іншому випадку, тлумачити їх з урахуванням повноважень на тримання під вартою, наданих їй міжнародним гуманітарним правом. Суд одноголосно постановив, що постраждалий підпадав під юрисдикцію Сполученого Королівства, а не Сполучених Штатів, як стверджував британський уряд. Суд відхилив доводи останнього, заперечуючи проти застосування будь-якої юрисдикції під час активної фази бойових дій в ході міжнародного збройного конфлікту, коли представники Договірної держави діють на території, яка ними не окупована, а дії Договірної держави натомість регулюються положеннями міжнародного гуманітарного права. Суд взяв до уваги, що такий висновок суперечив би його попередній практиці. Він також постановив, що після переходу влади над спірною територією від Сполученого Королівства до США, Сполучене Королівство зберегло владу та контроль над усіма аспектами скарг, поданих заявником.

2. Застосування міжнародних санкцій Радою Безпеки ООН

73. Питання застосування санкцій РБ ООН розглядалося у справі *«Нада проти Швейцарії» (Nada v. Switzerland)* [ВП], яка стосувалася встановленої для заявника заборони пересування територією Швейцарії, яка оточувала невеличкий італійський анклав, в якому він проживав. Ця заборона була введена органами влади Швейцарії на виконання низки резолюцій РБ ООН, які стосувалися боротьби з тероризмом (зокрема з талібами та організацією «Аль-Каїда»). В першу

чергу, Суд визнав заяву неприйнятною *ratione personae*: навіть незважаючи на те, що справа, про яку йдеться, стосувалася застосування резолюції РБ ООН, оскаржувані рішення не були прийняті органами влади Швейцарії. По суті справи Суд зауважив, що резолюція містила чіткі та однозначні формулювання, якими на Швейцарію було покладено зобов'язання вжити заходів, здатних порушити права людини. Суд дійшов висновку, що мало місце спростування тієї презумпції, що резолюція РБ ООН не може тлумачитися як така, що покладає на держави-членів зобов'язання, яке суперечить основним принципам у сфері захисту прав людини. Крім того, Суд не ставив під сумнів юридичну обов'язковість резолюції РБ ООН, хоча й зауважив, що у застосуванні таких резолюцій Швейцарія має дещо обмежене, але, тим не менше, реальне дискреційне право (див., зокрема, п. 179). За цих обставин держава більше не могла прикриватися обов'язковим характером резолюцій; навпаки, вона мала переконати Суд у тому, що вона вжила – або принаймні спробувала вжити – «всіх можливих заходів для адаптації режиму санкцій під індивідуальну ситуацію заявника» (п. 96).

74. Суд дійшов аналогічного висновку у своєму рішенні у справі *«Аль-Дулімі і «Монтана Менеджмент Інк.» проти Швейцарії» (Al-Dulimi and Montana Management Inc. v. Switzerland)* [ВП]. Заявник був громадянином Іраку, який відповідав за фінанси секретних служб Іраку режиму Саддама Хусейна та за компанію, яка належала останньому. Після того, як заявників було внесено до санкційного списку, доданого до Резолюції РБ ООН № 1483 (2003) стосовно Іраку, їхні активи в Швейцарії були заморожені і щодо них була ініційована процедура конфіскації. Федеральний суд Швейцарії лише перевіряв, чи були імена заявників належним чином вказані у списках, складених Санкційним комітетом, та чи відповідні активи дійсно належали їм. З іншого боку, зазначений суд відмовився розглядати їхні твердження про відповідність процедури, застосованої для конфіскації їхнього майна, основним гарантіям справедливого суду, закріпленим у Конвенції. Федеральний суд послався на абсолютний пріоритет зобов'язань, що впливають зі Статуту ООН, та рішень, прийнятих РБ ООН за цим Статутом, над будь-якою іншою нормою міжнародного права, а також на дуже точний та деталізований характер зобов'язань, покладених на держави Резолюцією, що не залишала їм жодної свободи розсуду. Суд вважав, що такі резолюції завжди слід тлумачити на основі (спростовної) презумпції, яка полягала в тому, що РБ ООН навмисно не покладає на держави зобов'язання, що суперечать основним принципам прав людини. Тому у тих випадках, коли резолюція не містить чіткого та явного виключення або обмеження щодо поваги до прав людини в рамках реалізації санкцій, її завжди слід тлумачити, як таку, що надає судам держави-відповідача повноваження проводити достатньо ретельне вивчення для уникнення будь-якого свавілля. Таким чином, у цій частині, Швейцарія була відповідальною за можливе порушення права на справедливий суд.

С. Покладання відповідальності за стверджуване порушення на інші міжнародні організації

75. Що стосується інших міжнародних організацій, Суд завжди застосовував диференціальний підхід, розмежовуючи дві категорії справ.

76. У тих випадках, коли заявник скаржиться на *структурні недоліки* у внутрішній структурі роботи відповідної міжнародної організації, Суд застосовує презумпцію, що бере свій початок зі справи *«Босфорських авіаліній»* і полягає у перевірці того, чи забезпечили держави при передачі деяких своїх суверенних повноважень відповідній міжнародній організації, щоб правам, гарантованим Конвенцією, було надано захист, еквівалентний захисту, що передбачений Конвенцією (*«Гаспаріні проти Італії та Бельгії» (Gasparini v. Italy and Belgium)* (ухв.); *«Компанія «Рамбус Інк.» проти Німеччини» (Rambus Inc. v. Germany)* (ухв.); *«Клаузекек проти Німеччини» (Klausecker v. Germany)* (ухв.)).

77.3 іншого боку, у тих випадках, коли заявник скаржиться не на структурні недоліки у внутрішньому апараті міжнародної організації, про яку йдеться, а на *конкретне рішення*, прийняте в такій організації, заява є несумісною *ratione personae* з положеннями Конвенції («*Буавен проти 34 держав-членів Ради Європи*» (*Boivin v. 34 member States of the Council of Europe*) (ухв.); «*Конноллі проти 15 держав-членів Європейського Союзу*» (*Connolly v. 15 member States of the European Union*) (ухв.); «*Бейго проти 46 держав-членів Ради Європи*» (*Beugo v. 46 member States of the Council of Europe*) (ухв.); «*Лопес Сіфуентес проти Іспанії*» (*López Cifuentes v. Spain*) (ухв.)).

Перелік цитованих справ

Цитована в цьому Посібнику судова практика включає винесені Судом рішення чи ухвали, а також рішення або доповіді Європейської комісії з прав людини (надалі – «Комісія»).

Якщо не вказано інше, усі посилання стосуються рішення щодо суті, що було винесене Палатою Суду. Абревіатура «(ухв.)» вказує на те, що наводиться цитата з ухвали Суду щодо прийнятності заяви, а абревіатура «[ВП]» означає, що справа розглядалася Великою Палатою.

Рішення Палати, які не були остаточними в розумінні статті 44 Конвенції, на момент опублікування цієї редакції, позначені зірочкою (*) у переліку нижче. У пункті 2 статті 44 Конвенції зазначено таке: «Рішення палати стає остаточним (а) якщо сторони заявляють, що вони не звертатимуться з клопотанням про передання справи на розгляд Великої Палати; або (b) через три місяці від дати постановлення рішення, якщо клопотання про передання справи на розгляд Великої Палати не було заявлено; або (c) якщо колегія Великої Палати відхиляє клопотання про передання справи на розгляд Великої Палати згідно зі статтею 43». У справах, в яких колегія Великої Палати задовольняє клопотання про передання справи на розгляд Великої Палати, остаточним стає саме подальше рішення Великої Палати, а не рішення Палати.

Гіперпосилання на цитовані справи в електронній версії Посібника ведуть до бази даних HUDOC (<http://hudoc.echr.coe.int>), яка забезпечує доступ до практики Суду (Великої Палати, рішень та ухвал Палати та Комітету, комунікованих справ, консультативних висновків і правових оглядів з Інформаційного бюлетеня про судову практику) і Комісії (ухвал і доповідей), а також резолюцій Комітету Міністрів.

Суд виносить свої рішення та ухвали англійською та/або французькою мовою – двома офіційними мовами Суду. База даних HUDOC також містить переклади багатьох важливих справ на більш ніж тридцять неофіційних мов, а також посилання на близько сотні онлайн зібрань судової практики, підготовлених третіми сторонами.

—А—

«Аль-Дулімі і «Монтана Менеджмент Інк.» проти Швейцарії» (*Al-Dulimi and Montana Management Inc. v. Switzerland*) [ВП], № 5809/08, ЄСПЛ 2016

«Аль-Джедда проти Сполученого Королівства» (*Al-Jedda v. the United Kingdom*) [ВП], № 27021/08, ЄСПЛ 2011

«Аль-Саадун і Муфдхі проти Сполученого Королівства» (*Al-Saadoon and Mufdhi v. the United Kingdom*) (ухв.), № 61498/08, від 30 червня 2009 року

«Аль-Скеїні та інші проти Сполученого Королівства» (*Al-Skeini and Others v. the United Kingdom*) [ВП], № 55721/07, ЄСПЛ 2011

«Апков проти Республіки Молдова та Росії» (*Arcov v. the Republic of Moldova and Russia*), № 13463/07, від 30 травня 2017 року

«Ассанідзе проти Грузії» (*Assanidze v. Georgia*) [ВП], № 71503/01, ЄСПЛ 2004-II

—В—

«Банковіч та інші проти Бельгії та інших держав» (*Banković and Others v. Belgium and Others*) (ухв.) [ВП], № 52207/99, ЄСПЛ 2001-XII

«Бехрамі і Бехрамі проти Франції» (*Behrami and Behrami v. France*) і «Сараматі проти Франції, Німеччини і Норвегії» (*Saramati v. France, Germany and Norway*) (ухв.) [ВП], №№ 71412/01 та 78166/01, від 2 травня 2007 року

«Бейго проти 46 держав-членів Ради Європи» (*Beurgo v. 46 member States of the Council of Europe*) (ухв.), № 36099/06, від 16 червня 2009 року
«Буавен проти 34 держав-членів Ради Європи» (*Boivin v. 34 member States of the Council of Europe*) (ухв.), № 73250/01, ЄСПЛ 2008
«Босфорус Хава Йоллари Турізм ве Тіджарет Анонім Шіркети проти Ірландії» (*Bosphorus Hava Yolları Turizm ve Ticaret Anonim Şirketi v. Ireland*) [ВП], № 45036/98, ЄСПЛ 2005-VI

—C—

«Катан та інші проти Республіки Молдова та Росії» (*Catan and Others v. the Republic of Moldova and Russia*) [ВП], №№ 43370/04 та 2 інших, ЄСПЛ 2012
«Чірагов та інші проти Вірменії» (*Chiragov and Others v. Armenia*) [ВП], № 13216/05, ЄСПЛ 2015
«Кіпр проти Туреччини» (*Cyprus v. Turkey*), №№ 6780/74 та 6950/75, рішення Комісії від 26 травня 1975 року, Збірник ухвал і доповідей № 2 (Decisions and Reports 2)
«Кіпр проти Туреччини» (*Cyprus v. Turkey*) [ВП], № 25781/94, ЄСПЛ 2001-IV
«Конноллі проти 15 держав-членів Європейського Союзу» (*Connolly v. 15 member States of the European Union*) (ухв.), № 73274/01, 9 грудня 2008 року

—D—

«Дрозд і Янусек проти Франції та Іспанії» (*Drozdz and Janousek v. France and Spain*), від 26 червня 1992 року, серія А № 240

—G—

«Гаспаріні проти Італії та Бельгії» (*Gasparini v. Italy and Belgium*) (ухв.), № 10750/03, від 12 травня 2009 року
«Жантійом, Шафф-Бенхаджи і Зерукі проти Франції» (*Gentilhomme, Schaff-Benhadjji and Zerouki v. France*), №№ 48205/99 та 2 інші, від 14 травня 2002 року

—H—

«Хассан проти Сполученого Королівства» (*Hassan v. the United Kingdom*) [ВП], № 29750/09, ЄСПЛ 2014
«Гесс проти Сполученого Королівства» (*Hess v. the United Kingdom*), № 6231/73, рішення Комісії від 28 травня 1975 року, Збірник рішень та доповідей № 2 (Decisions and Reports 2)

—I—

«Ілашку та інші проти Молдови та Росії» (*Ilaşcu and Others v. Moldova and Russia*) [ВП], № 48787/99, ЄСПЛ 2004-VII
«Ісса та інші проти Туреччини» (*Issa and Others v. Turkey*), № 31821/96, від 16 листопада 2004 року
«Іванцок та інші проти Молдови та Росії» (*Ivanțoc and Others v. Moldova and Russia*), № 23687/05, від 15 листопада 2011 року

—J—

«Джалуд проти Нідерландів» (*Jaloud v. the Netherlands*) [ВП], № 47708/08, ЄСПЛ 2014

—L—

«*Лоїзиду проти Туреччини*» (*Loizidou v. Turkey*) (попередні заперечення), від 23 березня 1995 року, серія А № 310

«*Лоїзиду проти Туреччини*» (*Loizidou v. Turkey*) (міркування по суті), від 18 грудня 1996 року, Збірник рішень та ухвал (*Reports of Judgments and Decisions*) 1996-VI

«*Лопес Сіфуентес проти Іспанії*» (*López Cifuentes v. Spain*) (ухв.), № 18754/06, від 7 липня 2009 року

—M—

«*М. проти Данії*» (*M. v. Denmark*), № 17392/90, рішення Комісії від 14 жовтня 1992 року, Збірник рішень та доповідей № 73

«*Медведєв та інші проти Франції*» (*Medvedyev and Others v. France*) [ВП], № 3394/03, ЄСПЛ 2010

«*Мозер проти Республіки Молдова та Росії*» (*Mozer v. the Republic of Moldova and Russia*) [ВП], № 11138/10, ЄСПЛ 2016

«*М.С.С. проти Бельгії та Греції*» (*M.S.S. v. Belgium and Greece*) [ВП], № 30696/09, ЄСПЛ 2011

—N—

«*Нада проти Швейцарії*» (*Nada v. Switzerland*) [ВП], № 10593/08, ЄСПЛ 2012

—O—

«*Оджалан проти Туреччини*» (*Öcalan v. Turkey*) [ВП], № 46221/99, ЄСПЛ 2005-IV

—P—

«*Покасовські і Михайла проти Республіки Молдова та Росії*» (*Pocasovschi and Mihaila v. the Republic of Moldova and Russia*), № 1089/09, від 29 травня 2018 року

—S—

«*Саргсян проти Азербайджану*» (*Sargsyan v. Azerbaijan*) [ВП], № 40167/06, ЄСПЛ 2015

«*Солому та інші проти Туреччини*» (*Solomou and Others v. Turkey*), № 36832/97, від 24 червня 2008 року

«*Стівенс проти Мальти*» (*Stephens v. Malta*) (№ 1), № 11956/07, від 21 квітня 2009 року

—V—

«*Васілічук проти Республіки Молдова*» (*Vasiliciuc v. the Republic of Moldova*), № 15944/11, від 2 травня 2017 року

—W—

«*У. проти Ірландії*» (*W. v. Ireland*), № 9360/81, рішення Комісії від 28 лютого 1983 року, Збірник рішень та доповідей № 32

«У. проти Сполученого Королівства» (W. v. the United Kingdom), № 9348/81, рішення Комісії від 28 лютого 1983 року, Збірник рішень та доповідей № 32

—X—

«Х. проти Німеччини» (X. v. Germany), № 1611/62, рішення Комісії від 25 вересня 1965 року, Щорічник № 8

«Х. проти Сполученого Королівства» (X. v. the United Kingdom), № 7547/76, рішення Комісії від 15 грудня 1977 року, Збірник рішень та доповідей № 12

«Х. та У. проти Швейцарії» (X. and Y. v. Switzerland), № 7289/75, рішення Комісії від 14 липня 1977 року, Збірник рішень та доповідей № 9